

Gene Sharpas

SAVARANKIŠKA GYNYBA BE bankroto ir karo

Self-Reliant Defense Without Bankruptcy
or War

Lithuanian

Gene Sharpas

SAVARANKIŠKA
GNYBA
be bankroto ir be karo

SELF-RELIANT DEFENSE WITHOUT BANKRUPTCY OR WAR

by Gene Sharp
Senior Scholar-in-Residence
Albert Einstein Institution

with the assistance of
Bruce Jenkins

Considerations for the Baltics, East Central Europe and
members of the Commonwealth of Independent States

Sharpas G.

Sh-07

Savarankiška gynyba be bankroto ir be karo=
Self-reliant Defense Without Bankruptcy or War:
Skiriama Pabaltijo, Centr. Rytų Europos valsty-
bėms ir Nepriklausomų Valstybių Sandraugos na-
rėms / Bendradarb. B. Jenkinsui.— V.: Mintis,
1992.— 77 p.

Bibliogr. išnašose.

„Ši knygelė skiriama gynybos politikai,... t. y. pilietinei gynybai.
Tai yra tokia politika, kai dėl gyventojų apsisprendimo ir visuome-
nės tvirtumo užsienio užpuolėjams ar vidaus pučistams sukiudoma
valdyti šalį... Šis gynybos tipas susiformavo iš keleto improvizuotų
gynybinių kovų Europoje, taip pat iš daugelio pasipriešinimo ir
išsivadavimo kovų, vykusių komunistų valdomose šalyse totalita-
rizmo dešimtmečiais“,— rašo autorius.

UDK 355.58

Gene Sharpas

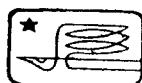
Alberto Einšteino
instituto
vyresnysis mokslinis
bendradarbis

SAVARANKIŠKA **GYNYBA** be bankroto ir be karo

Bendradarbiaujant
Bruce Jenkinsui

Skiriama Pabaltijo, Centrinės Rytų Europos valstybėms
ir Nepriklausomų Valstybių Sandraugos narėms

Iš anglų kalbos vertė
GRAŽVYDAS KIRVAITIS

VILNIUS „MINTIS“ 1992

Dékoju Bruce Jenkinsui už vertingą pagalbą rengiant šią knygelę, Rogerui Powersui už naudingus redakcinius pasiūlymus ir Stephenui Coady už korektūros skaitymą. Dr. Christopheris Kruegeris davė svarbių patarimų. Taip pat esu dėkingas prof. Robinai Remington už naudingą kritiką ir pasiūlymus ankstesniems metmenims. Ši knygelė yra išplėstas variantas pranešimo, skaityto 1991 m. kovo 7—9 d. Misurio Kolumbijos universitete įvykusiamе simpoziume „Naujas mąstymas apie Europos saugumą“. Šio teksto fragmentus ta proga atskiru leidiniu išspausdino Misurio St. Louis universiteto Tarptautinių studijų centras.

SH 1305060000—038 — ž—92
M851(08)—92

- © Gene Sharp, 1992. Be raštiško autoriaus leidimo šio rankraščio negalima spausdinti jokiu pavidalu, tačiau mielai priimami pasiteiravimai. Kreiptis: Gene Sharp, D. Phil. (Oxon), Senior Scholar-in-Residence, Albert Einstein Institution, 1430 Massachusetts Avenue, Cambridge, Massachusetts 02138, USA. 1992 m. vasario 10 d.
- © Vertimas į lietuvių kalbą, Gražvydas Kirvaitis, 1992

AUTORIAUS ŽODIS

Akivaizdu, kad buvusios Sovietų Sąjungos respublikos ir komunistų valdytos Rytų Europos valstybės susiduria su daugybe sunkumų, tačiau svarbiausi klausimai yra tokie: kaip išlaikyti nacionalinę nepriklausomybę, išlikti pavojingame pasaulyje ir apsaugoti nuolat besikuriančias demokratines ir teisingas santvarkas.

Sunkiomis sąlygomis telkiant efektyvią nacionalinę gynybą, reikia turėti omenyje: 1) karo ir vidaus smurto pavojų, 2) riziką netekti savarankiškumo, jei gynyba bus atiduota į svetimų valstybių rankas, ir 3) dideles ginklų kainas, dėl kurių sunkiau spręsti ir taip rimtas ekonominės problemas.

Ši knygelė skiriama gynybos politikai, kuri potencialiai gali panaikinti tuos tris pavojus ir iš tikrųjų sustiprinti minėtų šalių gynybinį pajėgumą, t. y. pilietinei gynybai. Tai yra tokia politika, kai dėl gyventojų apsisprendimo ir visuomenės tvirtumo užsienio užpuolėjams ar vidaus pučistams sukliudoma valdyti šalį.

Pilietinė gynyba remiasi apmokytu gyventojų nebendradarbiavimu ir politiniu nepaklusnumu. Tai vykdoma trukdant užpuolėjams valdyti užpultąją visuomenę, kliudant jiems siekti kitų tikslų, demoralizuojant jų kariuomenę ir pareigūnus ir mobilizuojant tarptautinį pasipriešinimą. Visa tai atliekama tokiais būdais, kad užpuolėjams yra sunkiausia atsilaidyti.

Knygelėje ši gynybos politika siejama su Pabaltijo, Centrinės Rytų Europos ir Nepriklausomų Valstybių San-

draugos šalimis¹, kurios dabar, kai atgavo nepriklausomybę ir kai nebeliko Sovietų Sąjungos ir Varšuvos Sutarties, turi nusistatyti, kokia bus jų gynybos politika.

Šis gynybos tipas susiformavo iš keleto improvizuotų gynybinių kovų Europoje, taip pat iš daugelio pasipriėšinimo ir išsivadavimo kovų, vykusių komunistų valdomose šalyse totalitarizmo dešimtmečiais. Tačiau šio pasipriėšinimo kaip pilietinės gynybos formos yra labiau ištobulintos ir efektyvesnės.

Asmenys, grupės ir vyriausybės, kurios susidomės šioje knygelėje aptariama pilietine gynyba, geriau su ja susipažins perskaite didesnę mano knygą „Pilietinė gynyba“ (*Civilian-Based Defense* Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1990), kurios leidimai lietuvių, latvių, estų, lenkų bei rusų kalbomis jau rengiami. Šiu ir kitų vertimų leidimo smulkmenas galite sužinoti parašę autorui: Gene Sharp, Albert Einstein Institution, 1430 Massachusetts Avenue, Cambridge, Massachusetts 02138, USA.

¹ Centrine Rytų Europa čia visų pirma vadintinos komunistų valdytos šalys — Lenkija, Čekija ir Slovakija, Vengrija, Rumunija, Bulgarija, Albanija ir Jugoslavija (bei jos įpėdinės, pavyzdžiui, Slovėnija ir Kroatija). Analizuojant Nepriklausomų Valstybių Sandraugos šalis, imama ir Gruzija bei nepriklausomybės siekiančios šalys, kurios anksčiau buvo Sovietų Sąjungos ar jos respublikų dalis.

I SKYRIUS

AR GALIMAS KITAS GNYBOS TIPAS?

EFEKTYVIOS GNYBOS REIKALINGUMAS

Daugelis XX amžiaus įvykių yra parodė, kad mes gyvename pavojingame pasaulyje, dėl to aišku štai kas. Tarptautinė saugumo padėtis gali greitai keistis. Visai nelauktai gali iškilti išoriniai pavojai, ir jų šaltiniai gali būti netikėti. Agresijos aukomis kartais tampa nedidelės neprovokuojančios šalys ar neseniai nepriklausomybę iškovojujos valstybės. Netgi didelės šalys, turinčios nemenką karinę galią, nėra apdraustos nuo svetimos valstybės užpuolimo. Be to, dažnai įvyksta ir vidaus agresijos, sakysim, valstybės perversmai. Politinės, karinės ar ekonominės klikos kartais bando primesti savo krašto žmonėms diktatūrą. Ir nors tokie pavojai laikinai sumažėja ar padidėja, išorinė ir vidinė grėsmė visada išlieka.

Neišvengiamai išvada tokia: reikalinga gynyba. Tačiau toli gražu nėra aišku, kaip užtikrinti efektyvią gynybą, t. y. kaip apginti ir apsaugoti krašto visuomenę ir nepriklausomybę iškilus užpuolimo pavojui.

Šiuo metu gynybos patikimumo ir efektyvumo problemas yra itin svarbios buvusioms komunistinio režimo valstybėms Centrinėje Rytų Europoje nuo Lenkijos iki Bulgarijos ir buvusioms Sovietų Sąjungos respublikoms nuo Lietuvos iki Uzbekijos.

Šios šalys dabar yra atsikračiusios komunistų valdžios (nors ne visada elito valdymo). Jų nepriklausomybė pripažinta tarptautiniu mastu. Nebéra Varšuvos Sutarties ir net Sovietų Sąjungos. Vis dėlto šios šalys, be daugelio kitų sunkumų, visą laiką susiduria ir ateityje susidurs su gynybos problema. Tarptautinė padėtis tebéra nestabili. Šios šalys vis dar gali kada nors sulaukti galingo kai-

myno ekspansijos, užsienio karinio kišimosi į tam tikras pasienio zonas, o vidaus jėgos gali mėginti įvesti naują diktatūrą. Didesnius tarptautinius ar vidaus konfliktus gali salygoti ir rimtos vidaus socialinės, ekonominės ir politinės problemos, taip pat etniniai bei nacionaliniai nesutarimai.

Vis dėlto tradicinė, t. y. karinė, gynyba turi savų problemų, kaip toliau matysime. Visos Pabaltijo, Centrinės Rytų Europos ir buvusios sovietinės imperijos šalys yra tiesiogiai suinteresuotos išlaikyti nepriklausomybę ir netapti priklausomos nuo galingų sąjungininkų ar sąjungų. Todėl jei yra dar kokia nors alternatyva, be militarizavimo ir priklausomybės, ji gali padėti toms valstybėms apsaugoti nepriklausomybę ir krašto vidaus laisvę nesikviečiant jėgų, kurios galėtų būti jai pragaištingos.

Jei gynybai ar vidaus etninėms, nacionalinėms, politinėms bei ekonominėms problemoms spręsti naudojamos karinės priemonės, gali sustiprėti centralizmo ir diktatūros jėgos. „Pilietinio karo“ baimė tas jėgas gali sutelkti. Liūdna 1991 metų pabaigos Kroatijos padėtis (ji pasikliovė karine gynyba) turėtų būti rimtas įspėjimas kitiems.

NEPATENKINANTYS GYNYBOS REIKMIŲ BŪDAI

Pripažinimas, jog turi būti išorinė ar vidinė gynyba, anaiptol nereiškia, kad jau aišku, kokios gynybos priemonės reikalingos ar kad jos bus parinktos, jei tai įmanoma. Kai kurios jų netgi gali būti prazūtingos.

SAVARANKIŠKA KARINĖ GYNYBA

Iprasčiausia reakcija į užsienio agresiją iki šiol buvo karinis pasipriešinimas. Tačiau karinis pasipriešinimas ne visada yra tinkamiausias ir efektyviausias gynybos būdas. Tai ypač pasakytina apie Pabaltijo, Centrinės Rytų Europos ir Nepriklausomų Valstybių Sandaugos šalis.

Modernios karinės technikos kaina yra tokia, kad mažoms ir neturtingoms šalims sunku įsigyti pakankamai

karinio apsigynimo pajėgumų kariniu atžvilgiu stipriems užpuolėjams atremti. Šiuolaikiniai kariniai įrenginiai ir ginklai — net tankai ir lėktuvai — dabar yra nepaprastai brangūs, ir jų įsigijimo kaštai toms šalims būtų neproporcingai dideli. Jei jos tą karinę techniką pirkštų, ekonominės problemos taptų dar opesnės; jei ją gautų kaip didesnių valstybių dovaną, joms grēstų pavojus pasidaryti priklausomoms nuo dovanojančios šalies. Profesinių karinių sistemų „modernizavimo“ kaštai yra labai dideli net kur kas turtingesnėms šalims. Ir tai, ir rimtos ekonominės problemos tikrai patvirtina, kad tų šalių pastangos įsigyti modernių ginklų būtų donkichotiškos. Siekimas sukurti galingą savarankišką karinę gynybą gali dar labiau pabloginti ekonominę padėtį.

Tačiau net jei nebūtų finansinių problemų, nėra abejoniškai, kad karinės priemonės ne visada garantuoja gynybą. Faktiškai neįmanoma apsaugoti savo visuomenės nuo nepaprastai destruktyvios modernių ginklų galios ir tolumo jų veikimo. Gynyba, suprantama kaip apsigynimas ir apsaugojimas, yra visai kas kita, negu karas.

Kai ginklai vis dėlto vartojami kare, iškyla rimtų problemų:

šalis, kuri ginasi, patiria nuostolių, žūsta žmonės; didesnės karinės valstybės dažniausiai nugali mažesnes, ir pergalės kaina būna baisi.

Be to, karo veiksmai turi ir kitų didelių trūkumų. Eskaluojant karinę galią, labai gali padidėti įtampa tarp kaimyninių šalių (ypač jei būta istorinių skriaudų ar gincytinų sienų). Tautinės mažumos, prisimindamos buvusią priespaudą, gali bijoti, kad išplėstas karinis aparatas bus panaudotas prieš jas. Didėjant kariniams pasirengimams, gali didėti tikimybė, kad, kilus tarptautinei krizei, bus veikiau pasirinktos karinės, o ne alternatyvios priemonės.

PAVOJAI, KAI PRIKLAUSOMA NUO KITŲ

Susidūrusios su tokiomis savarankiškos karinės gynybos problemomis, mažos šalys gali nebemėginti gintis vienos ir prašyti stipresnės karinės valstybės ar sąjungos

karinės pagalbos ar garantijų. Gali atrodyti, kad visai neblogai, kai problemą sprendžia ir atsakomybę prisiima kas nors kitas, tačiau toks sprendimas nėra pakankamai geras.

Kai gynyba priklauso nuo užsienio pagalbos, daugelį dalykų (ar kovoti, kada ir kiek laiko tai daryti) sprendžia padedantysis karinis „draugas“, o ne užpultoji šalis. Križių metu galingi kariniai sąjungininkai gali verčiau pasirinkti „tvarką“, o ne teisingumą bei laisvę, ir savo interesus laikyti svarbesniais už užpultosios šalies gynybos reikmes. Šiurkščiau kalbant, galingi kariniai „sąjungininkai“ gali laikytis nuošalyje, kai reikalinga jų pagalba, gali įsikišti tik paisydami savo interesų arba gali net išduoti tas šalis, kurioms turėtų padėti. Tai gali paliudyti čekai ir slovakai: 1938 metais jų sąjungininkai juos paliko, o po trisdešimties metų kiti sąjungininkai juos užėmė.

Kai užsienis suteikia karinę pagalbą, ginamajai šaliai lemta pasidaryti kruvinu mūšio laukų. Tokia užsienio pagalba veikiau yra pajégi sugriauti, o ne apginti. Be to, dėl karinio kitos šalies ar sąjungos įsikišimo konfliktas gali peraugti į platesnį tarptautinį karą.

PARTIZANINIS KARAS — GYNYBOS ALTERNATYVA?

Kadangi tradicinės karinės gynybos formos turi trūkumų, kai kas gali kaip išeitį pasiūlyti partizaninį karą. Partizaniniams karui paprastai nereikia tokius didžiulių išlaidų kaip tradiciniam karui, ir partizanai ne kartą yra nugalėję kariniu atžvilgiu stipresnius priešus. Tačiau partizaninis karas nėra tinkamiausias gynybos būdas Pabaltijo, Centrinės Rytų Europos šalims ir buvusioms Sovietų Sąjungos respublikoms, nes per jų galimi dideli žmonių ir turto nuostoliai, o sėkmė toli gražu nėra garantuota. Partizaniniai karai, žiūrint pro politikos prizmę, kartais atrodo esą emocinėkai patrauklūs, jie dažnai yra romantiizuojami, tačiau kaip gynybos politika jie turi daug trūkumų.

Šio tipo karuose beveik visada žūsta ypač daug civilių gyventojų ir partizanų — kur kas daugiau negu tradiciniuose karuose. Tai patvirtina Jugoslavijos partizanų kovos su fašistais².

Partizanų kovos, kai agresoriaus kareivių gyvybei gresia pavojas, gali padidinti tų kareivių lojalumą, tuo tarpu pasipriešinimui daugiau naudos būtų iš jų, kaip kovotojų, pakrikimo ir dvasinio nuosmukio. Be to, partizanų kovos gali trukti daug metų, gali nepasisekti ir gali baigtis didžiulių socialiniu pralaimėjimu. Net ir po sėkmingai pasibaigusio partizaninio karo išsekintiems gyventojams vėl gali būti primesta diktatūra, kaip atsitiko Kinijoje, Alžyre, Vietname. Smarkiai išaugusios karinės pajėgos, sukurtos karų, vėliau gali tapti galingu priespaudos įrankiu politinio elito rankose, nes jis toms karinėms jėgomis ir vadovauja.

„GYNYBINĖ GNYBA“ KAIP ALTERNATYVA

Ši politika, turinti kelis variantus, dažnai yra vadina ma nepuolamąja, arba neprovokuojančia, gnyba³. Jos esmė — karines pajėgas sutvarkyti taip, kad pagal savo

² Per karą Jugoslavijoje žuvo apie 10,6 procentų gyventojų. Tarp jų buvo ir partizanai, nukauti kitų partizanų. Adam Roberts, *Nations in Arms: The Theory and Practice of Territorial Defence*. Second edition (New York: St. Martin's Press, 1986 [1976]), 140.

³ Literatūra apie „gynybinę gnybą“: Jonathan Dean, „Alternative Defence: Answer to NATO's Central Front Problems?“ *International Affairs*, vol. 64, no. 1 (Winter 1987), pp. 61—88; Stephen J. Flanagan, „Nonprovocative and Civilian-Based Defense“, in Joseph S. Nye, Jr., Graham T. Allison, and Albert Carnesale, editors, *Fateful Visions* (Cambridge, Mass.: Ballinger, 1988), pp. 93—109; Frank Barnaby and Egbert Boeker, „Defence Without Offence“ (Bradford, England: University of Bradford, Peace Studies Paper No. 8, 1982; Horst Afheldt, *Defensive Verteidigung* (Reinbek, Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1983); Anders Boserup, „Non-Offensive Defense in Research, Working Paper No. 5, 1985); Norbert Hannig, „Verteidigung ohne zu Bedrohen“, (Universität Stuttgart: Arbeitsgruppe Friedensforschung und Europäische Sicherheit, Paper No. 5, 1986); Hans Heinrich Nolte and Wilhelm Nolte, *Ziviler Widerstand und Autonome Abwehr* (Baden-Baden: Nomos Verlag, 1984); Lutz Unterseher, *Defending Europe* (Bonn: Studiengruppe Alternative Sicherheitspolitik, 1986).

naikinamąją galią, mobilumą bei veikimo nuotolių jos negalėtų būti panaudotos karinei agresijai arba tolimiems taikiniams užpulti. Pavyzdžiu, vietoj raketų gali būti panaudoti mažo veikimo nuotolio naikintuvai, o vietoj tankų — prieštankiniai ginklai. Teigaima, kad kai nebus veiksmingų karinių puolamųjų pajégų, sumažės užpuolimo tikimybė ir baimė kaimyninėse šalyse, kurioms terūpi, kaip pačioms apsiginti. Vadinasi, sumažės ir karo grėsmė.

„Gynybinės gynybos“ trūkumai išryškėja, kai prasideda agresija. Iš abiejų pusių lieka karo eskalacijos savais ar svetimais didesnės naikinamosios galios ginklais grėsmė. Net jei ginkluotė ir nebūtų didinama, ginamasis šio pobūdžio karas turbūt tikrai nusineštų daugybę besiginančios šalies civilių gyventojų gyvybių. Iš esmės šis gynybos būdas yra partizaninio karo ir aukšto techninio lygio ginklų derinys, todėl pagrindinės partizaninio karo problemos yra ir šio gynybos būdo problemos.

VIDAUS GYNYBOS PROBLEMA: VALSTYBĖS PERVERSMAI

Išorinės agresijos — ne vienintelė gynybos problema, kurią minėtoms šalims reikia spręsti. Dar yra vidaus gynyba nuo valstybės perversmų (įskaitant vykdomosios valdžios užgrobimus) ir nuo karo padėties įvedimo kaip priemonės diktatūrai įgyvendinti.

Didelės ekonominės, socialinės ir politinės suirutės laikais Pabaltijo, Centrinės Rytų Europos ir buvusios Sovietų Sąjungos šalyse padėtis yra nestabili. Buvęs elitas, pasinaudodamas valstybės perversmais ar kitokiomis priemonėmis, gali bandyti sunaikinti ar sustabdyti demokratijos plėtimo procesą. Ortodoksi buvę komunistai, reikalaujantys „įstatymų ir tvarkos“, arba naujos politinės ar karinės grupuotės gali bandyti sukurti diktatorišką santvarką. Gali pasireikšti naujos fašizmo formos, kurioms būdingi šovinistiniai reikalavimai atgaivinti tautinę „didybę“. Gali įsikišti žvalgybos — tiek užsienio, tiek savos.

Galingos karinės sistemos kūrimas, net jei tuo tesikiama apsiginti nuo išorinės agresijos, yra pavojingas

dėl to, kad kelia vidaus pavojų. Galingos karinės sistemos gali nepaklusti civilių institucijų kontrolei ir taip sudaryti prielaidas sėkmingai įvykdyti valstybės perversmą.

Ne visi kariškiai yra linkę nuversti teisėtas vyriausybes. Karininkai gali nuoširdžiai laikytis konstitucijos nuostatų. Tačiau, kaip rodo kai kurių Centrinės Rytų Europos šalių ir buvusios Sovietų Sąjungos respublikų istorija, konstitucinėms vyriausybėms gresia tokie valstybės perversmai, kai paprastai būna įvedamos naujos diktatūros.

Konkreti būsimų valstybės perversmų ir kitų valdžios užgrobimų forma ir tikslai nėra iš anksto žinomi, tačiau kad jų pavojaus esama, aišku be jokių abejonių. Irodymas — „aštuoneto“ pučas 1991 metų rugpjūtį Sovietų Sąjungoje, aprašomas II skyriuje. Tradicinės karinės gynybos priemonės netinka šio tipo agresijoms, išskyrus pilietinį karą, bet ir tokiu atveju galimybės laimėti nėra didelės, nebent pučistai būtų labai silpni. Netgi laikinas sustabdymas tų pačių laisvių, kurias siekiama apginti, stengiantis paimti pavojingų kliukų kontrolę į savo rankas, nėra patikima apsaugojimo ar gynybos priemonė nuo perversmų.

Vidaus valdžios užgrobimai ir tarptautinės agresijos turi ir bendrų, ir specifinių bruožų. Atrodytų, kad tai yra visai skirtingi dalykai: vienas — vidaus, o antras — užsienio. Tačiau jie turi kai kurių panašumų: nuo abiejų reikia gintis. Sėkmingi perversmai ir sėkmingos invazijos yra nekonstituciniai valstybės ir visuomenės užgrobimai. Ir viena, ir kita yra susiję su neteisėtu valdžios paėmimu, dėl jų visa visuomenė gali patekti į sunkią priespaudą. Todėl, numatant gynybos politiką, reikia atsižvelgti ir į vidaus, ir į išorės pavojus.

REIKALINGA NAUJA GYNYBOS SISTEMA

Taigi gynyba nuo agresijos ir pakankamai stipri jėga, kuri sumažintų agresijos galimybę, Pabaltijo valstybėms, Centrinės Rytų Europos šalims ir Nepriklausomų

Valstybių Sandraugos narėms tebéra reikalinga. Vis dėlto kai kurioms iš tų šalių savarankiška karinė gynyba tikrai nebūtų sėkminga, o stipresnių užsienio šalių ar sąjungų pagalba, susijusi su dideliais kariniais ištekliais, yra abejotina ir pavojinga.

Pripažindami, jog karinė gynyba turi trūkumų, neturėtume daryti išvados, kad reikia paprasčiausiai to kario būdo atsisakyti. Sprendimas nėra toks lengvas. Susidūrė su agresija, žmonės ir valstybės, jei neturi kito kelio, tik pasidavimą arba karinį pasipriešinimą, beveik visada pasirinks karą. Raginimo gyventi taikiai iškilus agresijos pavoju niekas nepaisys, jei tai suprantama kaip kapituliacija, pasyvumas, pasidavimas. Todėl norint užtikrinti efektyvų agresijos sulaikymą ir gynybą, reikia kritiškai išnagrinėti alternatyvius gynybos būdus.

Ar gali būti alternatyvus gynybos būdas, kuris neturėtų karinės gynybos trūkumų? Ar gali būti gynybos būdas, pagristas visiškai kitokiu požiūriu, tačiau išaugęs iš istorinės patirties ir politinės tikrovės? Šis būdas turėtų būti toks:

efektyvus sulaikant tiek vidinę, tiek išorinę agresiją ir ginantis nuo jos;

savarankiškas;

finansiškai nežlugdantis šalies;

padedantis išvengti žmonių aukų ir sugriovimų;

neatiduodantis šalies likimo į rankas galingiem draugams, kuriems pirmiausia rūpi saví interesai.

NAUJAS MĄSTYMAS

Klausimas, kaip užtikrinti efektyvią gynybą ir nesugriauti ekonomikos, neužtraukti karo nelaimių, paprastai atrodo esąs neišsprendžiamas. Matyt, sprendimo rasti nesugebame dėl savo mąstymo barjerų. Turbūt tinkama alternatyva atsiras tik tada, kai pradésime mąstyti nutolę nuo kario modelio. Kaip vadas seras Stephenas King-

Hallas, vėliau tapęs lordu King-Hallu, kartą pasakė, mums reikia „prasiveržti pro minčių barjerą“⁴.

Norėdami tai padaryti, pirmiausia turime aiškiai atskirti terminus „gynyba“ ir „karinis“, nes jie nėra tapatūs, o daugeliu atvejų yra visiškai nesuderinami.

„Gynyba“ čia reiškia gynimą ir saugojimą krašto ne-priklausomybės, jo teisės pasirinkti gyvenimo kelią, institucijas ir teisingumo normas, apginti savo žmonių gyvybę, laisvę bei tolesnės raidos galimybes. „Gynyba“ taip pat gali būti apibrėžta kaip efektyvi gynybinė veikla, t. y. tokia veikla, kuria, gresiant priešo agresijai, yra saugoma, ginama, nukreipiamas ir sumažinamas pavojus.

Karinės priemonės nuo seno laikomos pagrindiniu gynybą užtikrinančiu veiksniu, tačiau tam tikromis aplinkybėmis karinės priemonės naudojamos ne gynybai, o agresijai, prievertai, žudynėms ir griovimui. Karinė galią yra tik vienas kompleksas priemonių, panaudotinų gynybos tikslui pasiekti. Dėl modernios karinės technikos santykis tarp karinių priemonių ir gynybos darosi vis labiau nenusakomas. Modernūs ginklai dažnai yra gynybai pernelyg pragaištingi, o kartais pats jų buvimas skatina agresiją. Pavyzdžiui, branduolinį ginklą turinti šalis nėra garantuota, kad netaps kitos branduolinės valstybės taikiui, o užpulta ji gali pasidaryti net labiau pažeidžiama.

PILIEGINĖ GYNYBA

Yra alternatyvi gynybos politika, kai sulaikoma ir apsiginama pilietinėmis priemonėmis. Tai — pilietinė gynyba.

Pilietinės gynybos politika siekiama sulaikyti ir sužlugdyti tiek užsienio karines invazijas ir okupacijas, tiek vidaus perversmus, iškaitant vykdomosios valdžios užgrobiimus ir valstybės perversmus. Pilietinė gynyba vykdo plataus masto nebendradarbiavimo ir politinio nepaklus-

⁴ Commander Sir Stephen King-Hall, „Common Sense in Defence“ (pamphlet) (London: K—H Services, 1960), p. 23. Seras Stephenas pasakė tuos žodžius sužinojęs, kad branduolinis karas bus „iš esmės ir visiškai kitoks“ negu ankstesnieji karai.

numo kampanijas ir tam vartoja socialinius, ekonominius, politinius ir psichologinius „ginklus“ (ar savitus veikimo metodus).

Pilietinės gynybos kovos uždaviniai turėtų būti tokie:
pasiekti, kad agresoriai negalėtų valdyti užpultosios visuomenės, jos žmonių ir institucijų;
sukliudyti užpuolėjams pasiekti savo tikslus;
neleisti sudaryti veiksmingos valdžios (nesvarbu, ar tai būtų svetimšalių valdymo organai, marionetinis režimas, ar valdžios užgrobėjų vyriausybę);
padaryti, kad agresijos ir valdymo kaštai būtų nepriimtini;

tam tikromis aplinkybėmis silpninti agresoriaus karines ir administracines jėgas, t. y. mažinti agresoriaus kareivių ir pareigūnų lojalumą ir patikimumą, ypač kai jie vykdo represijas, ir net kurstyti juos maištauti.

Tarp klausimų, kuriuos reikia rimtai apsvarstyti, yra šie:

Ar gali nesmurtinė kova, taip pat vadinama „žmonių galia“, virsti galinga gynyba?

Ar tokia nesmurtinė kova gali gerokai padidinti bendrą šalies gynybinį pajėgumą ar net gynyboje atstoti karines priemones?

Ar galėtų ši gynyba būti tokia stipri, kad pajėgtų sulaikyti ar bent padėtų sulaikyti išorinę agresiją ar vaidaus valdžios užgrobimą?

Esama svarių įrodymų, kad galime pradėti į tuos klausimus atsakyti teigiamai.

II SKYRIUS

KITA ISTORIJA

NAUJOS GYNYBOS POLITIKOS PROTOTIPAI

Vienas iš požymių, kad pilietinė gynyba galima — reikšmingi precedentai praeities improvizuotose gynybinėse kovose. Yra pavyzdžių, kaip naudojantis socialine, politine, ekonomine ir psichologine galia buvo gintasi nuo tarptautinės agresijos ir valstybės perversmų.

Žinoma, nesmurtinės kovos galia buvo pademonstruota ne vien tais atvejais, kurie visų pirma yra susiję su gynyba. Ieškant efektyvių savarankiškos gynybos priemonių, Pabaltijo, Centrinės Rytų Europos bei buvusios sovietinės imperijos šalims reikia atsižvelgti į tuos negyvybinius žmonių galios atvejus. Kaip daugelis žino, tokiu išsivadavimo ir apsigynimo kovų istorija Centrinėje Rytų Europoje nėra trumpa. Po Antrojo pasaulinio karo atkaklios nesmurtinės kovos įvyko Rytų Vokietijoje (1953 ir 1989 m.), Vengrijoje (1956—1957 ir 1988—1989 m.), Lenkijoje (1956, 1970—1971 ir 1980—1989 m.), Čekoslovakijoje (1968—1969 ir 1989 m.) ir Pabaltijo valstybėse (1987—1991 m.).

Pastaraisiais metais, ypač 1989-ųjų pabaigoje, tų kraštų žmonės parodė stulbinančią galią — nesmurtinėmis priemonėmis panaikino gerai įsitvirtinusias diktatūras. 1989 ir 1990 metų demokratinės revoliucijos savo jėgomis išvadavo keletą šalių ir milijonus žmonių. Ir jų metu būta daug mažiau žmonių aukų bei kitokių nuostolių negu būtų buvę per masinius smurtinius sukiliimus ar įžygiavus išvaduojamosioms užsienio kariuomenėms. Šios revoliucijos visame pasaulyje turi daug didesnės istorinės svarbos žmonių ir valstybių išsivadavimui ir apsigynimui negu 1991 metų karas Persijos įlankoje.

Negalima taip paprastai aiškinti, kaip kai kas bando, kad šios revoliucijos yra dešimtmečius trukusio Jungtinių Valstijų ir NATO karinio spaudimo padarinys arba kad jos įvyko dėl to, jog į Kremlį atėjo ne naujas p. Brežnevias, o išmintingesnis p. Gorbačiovą. Aišku, šiose revoliucijose lėmė daugelis veiksnių, tačiau vienas svarbiausiu buvo žmonių galia, nes daugybė gyventojų įsitraukė į masinę nesmurtinę kovą. Šis tiesioginės kovos būdas toks: žmonės ir institucijos simboliškai protestuoja, nebendradarbiauja socialiniu, ekonominiu ir politiniu požiūriu, daro psichologinį, politinį ir fizinį poveikį toms situacijoms, kurioms priešinamas. Sitokie metodai gali paraližuoti, suardyti ar sužlugdyti priešininkų santvarką, kaip šiais atvejais ir buvo.

Žinoma, Europos nesmurtinės kovos istorija yra prasidėjusi daug seniau, ne nuo Antrojo pasaulinio karo. Vengrijos nesmurtinis pasipriešinimas Austrijai, ypač 1850—1867 metais, Suomijos nepaklusnumas ir politinis nebendradarbiavimas kovojant su Rusijos valdžia 1898—1905 metais — tai nesmurtinės kovos su ilgalaike svetimšalių okupacija pavyzdžiai. Rusijoje 1905 metų revoliucija ir 1917 metų vasario revoliucija susilpnino, o paskui ir sugriovė carinę santvarką. Abi revoliucijos iš esmės buvo nesmurtinės. 1940—1945 metų antinacistinis pasipriešinimas Norvegijoje, Danijoje, Nyderlanduose ir kitur — tai keletas kovos su fašizmu pavyzdžių. Sie ir ankstesni atvejai patvirtina, kad Europos tautos jau nuo seno moka kovoti nesmurtinę kovą. Todėl visai realu, kad šis kovos būdas gali būti numatomas taikyti ir ateityje.

Dabar apžvelgsime penkis kaip tik tokio pobūdžio improvizuotos nesmurtinės gynybos kovos su vidine ir išorine agresija atvejus. Šiaisiai atvejais pasipriešinimas prasidėjo tuoju po agresijos, ji akivaizdžiai ar tylomis rėmė vyriausybę, o dažnai ir svarbiausios visuomenės institucijos. Ne visos kovos buvo sėkmingos, bet iš jų galima daug ko pasimokyti; jos gali padėti geriau suvokti tokį konfliktų dinamiką ir problemas. Bet visais šiaisiai atvejais tokio tipo gynybinė kova nebuvo iš anksto planuojama,

nebuvo jai rengiamasi ar mokomasi gintis. Trys atvejai — tai gynyba nuo valstybės perversmo, o kiti du — nuo sventimšalių įsiveržimo ir okupacijos. Čia tie atvejai apibūdinami tik bendrais bruožais.

VOKIETIJA, 1920 METAI⁵

1920 m. kovo 12 d. nevalstybiniai buvusių kareivių ir civilių *Freikorps* daliniai užėmė Berlyną, ir, vadovaujant dr. Wolfgangui Kappui ir generolui leitenantui Walteriui von Lüttwitzui, buvo įvykdytas valstybės perversmas — nuversta Veimaro respublikos vyriausybė. Perversmo tikslas buvo įvesti autoritarinį „ekspertų“ režimą. Nedidelė Vokietijos kariuomenė liko „neutrali“. Teisėta demokratinė vyriausybė, kurios prezidentas buvo Friedrichas Ebertas, pabėgo. Nors ir gerai neparengtas, perversmas galėjo baigti sėkmingai; jei nebūtų buvę jam pasipriešinta.

Teisėtoji vyriausybė paskelbė, kad visi piliečiai pri-
valo klausyti vien jos ir kad provincijos jokiū būdu negali bendradarbiauti su Kappo žmonėmis. Po Berlyno darbininkų streiko, surengto protestuojant prieš perversmą, pasirodė atsišaukimas, kviečiantis į visuotinį streiką; atsišaukimas buvo paskelbtas prezidento Eberto ir socialdemokratinės vyriausybės vardu, nors ir be jų oficialaus sutikimo.

⁵ Čia remtasi šiais šaltiniais: Wilfred Harris Crook, *The General Strike* (Chapel Hill, N. C.: University of North Carolina Press, 1931), pp. 496—527; Donald Goodspeed, *The Conspirators* (New York: Viking, 1962), pp. 108—188; Erich Eyck, *A History of the Weimar Republic* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1962), vol. 1, pp. 129—160; Karl Roloff (pseud.: Karl Ehrlich), “Den Ikkevoldelige Modstand: den Kvalte Kapp-Kupet”, in K. Ehrlich, N. Lindberg, and G. Jacobsen, editors, *Kamp Uden Vaaben* (Copenhagen: Levin and Munksgaard, Einar Munksgaard, 1937), pp. 194—213; and John Wheeler-Bennett, *The Nemesis of Power* (New York: St. Martin’s Press, 1953), pp. 63—82. Taip pat žr.: Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action* (Boston: Porter Sargent, 1973), pp. 40—41, 79—81.

Kapistai greitai susidūrė su plataus masto nebendradarbiavimu: valstybės tarnautojai, taip pat konservatyvūs vyriausybės pareigūnai atsisakė dirbti. Specialistai nesutiko eiti pareigų naujojo režimo ministerijose. Kapistai griebėsi žiaurių represijų, keletas streikininkų buvo nušauta. Tačiau nebendradarbiavimas plito, ir visuotinis streikas suparaližavo Berlyną. Valstybės bankas (Reichsbank) atsisakė finansuoti režimą, o kovo 17 d. Berlyno saugumo policija pareikalavo Kappo atsistatydinimo. Tą pačią dieną jis pabėgo į Švediją, daugelis jo pagalbininkų išvyko iš Berlyno persirengę civiliais, o Lüttwitzas atsistatydino. Tada iš Berlyno pasitraukė ir *Freikorps* daliniai; traukiantis buvo nužudyta ir sužeista keletas protestuojančių civilių.

Perversmas buvo likviduotas bendromis darbininkų, valstybės tarnautojų, pareigūnų ir apskritai visų gyventojų pastangomis, jiems atsisakius užgrobėjų reikalaujamo bendradarbiavimo — tiek liaudies, tiek tarnautojų. Vei-maro respublika išsilaike, bet jai buvo lemta pakelti kitus rimtus vidaus sunkumus. Pasipriešinimo bandytam įvykdysti perversmui finansinės išlaidos buvo labai kuklios, kapistai nužudė kelis šimtus žmonių, buvo sužeistųjų.

PRANCŪZIJA, 1961 METAI⁶

Prancūzijos prezidentas Charles de Gaulle balandžio pradžioje leido suprasti, kad nebesistengs išlaikyti Alžyro priklausomo nuo Prancūzijos. Atsižvelgdami į tai, balandžio 21 d. naktį Alžyre sukilę Prancūzijos kariniai daliniai užėmė sostinę Alžyrą ir gretimus strateginius punktus. Tačiau šis perversmas būtų galėjęs pavykti tik pakieitus teisėtą vyriausybę Paryžiuje.

Balandžio 23 d. Prancūzijoje įvyko politinių partijų ir profsąjungų mitingai, kuriuose buvo raginama surengti

⁶ Remtasi: Adam Roberts, „Civil Resistance to Military Coups“, *Journal of Peace Research* (Oslo), vol. XII, no. 1 (1975), pp. 19—36. Visos citatos iš to paties šaltinio.

vienos valandos visuotinė streiką. Tą pačią dieną vakare de Gaulle pasakė per radiją kalbą, girdėtą ir Alžyre, paragino žmones neklausyti maištininkų ir įsakė imtis visų priemonių jiems numalšinti. „Aš draudžiu kiekvienam prancūzui, o pirmiausia kiekvienam kareiviu, vykdyti bet kokius jų įsakymus“. Ministras pirmininkas Debré įspėjo dėl galimo oro antpuolio iš Alžyro. Tačiau užuot įsakės imtis karo veiksmų, jis liepė paprastiems žmonėms daryti taip: „Vos tik pasigirs sirenos, vykite ten (i aerodromus) pėsti ir važiuoti ir suklydusiems kareiviams sakykite, kokia didelė jų klaida“.

De Gaulle kalba buvo padauginta ir gyventojų bei lojalių Prancūzijos kareivių išplatinta Alžyre. Vėliau de Gaulle pareiškė: „Tada maištui iškart buvo pradėta pasyviai priešintis, ir tas pasipriešinimas didėjo kas valandą“.

Balandžio 24 d. dešimt milijonų darbininkų paskelbė įspėjamąjį visuotinį streiką. Aerodromuose žmonės pasirengė įvairiomis transporto priemonėmis blokuoti nusileidimo takus. Alžyrui buvo paskelbta finansinė ir jūrų blokada.

Lojalieji prancūzų kariškiai Alžyre visaip kenkė maištininkams. Du trečdaliai transporto lėktuvų ir daug nai-kintuvų buvo išskraidinta iš Alžyro, o kiti lakūnai blokavo aerodromus arba teisinosi gedimais. Kareiviai paprasčiausiai nėjo iš kareivinių. Buvo daug tyčinio aplaidumo atvejų, „dingdavo“ įsakymai ar bylos, sutrikdavo ryšių priemonės ir transportas. Valstybės tarnautojai slėpė dokumentus ir nėjo į darbą.

Balandžio 25 d. de Gaulle per radiją įsakė lojaliesiems kareiviams šaudyti į maištininkus, bet to neberekėjo. Perversmas jau buvo žlugęs. Maištininkų vadai nusprendė atšaukti bandytą įvykdyti perversmą, ir naktį iš balandžio 25-osios į 26-ąją desantininkų pulkas, kuris buvo užėmęs sostinę Alžyrą, pasitraukė iš miesto.

Aukų nebuvo daug — gal trys žmonės žuvo ir keletas buvo sužeista Alžyre ir Paryžiuje. De Gaulle vyriausybės užpuolimas sužlugo dėl politinio nepaklusnumo ir kenimo.

VOKIETIJA, 1923 METAI⁷

Vokietijos kova Rūre su Prancūzijos ir Belgijos okupacija turbūt buvo pirmas kartas, kai nesmurtinis pasipriešinimas išorės agresoriams sutapo su oficialia vyriausybės politika. Užpuolėjai norėjo užsitikrinti reparacijų išmokas ir pasiekti kitus politinius tikslus, taip pat atskirti Reino žemę nuo Vokietijos.

Laikytis oficialios nebendradarbiavimo politikos buvo nuspresta tik likus keletai dienų iki invazijos. Tam visai nebuvo pasirengta. Tokios politikos laikytis vieningai ragino profsąjungos. Vyriausybė turėjo finansuoti pasipriešinimą. Pasipriešinimo būdai buvo tokie: atsisakymas paklusti okupaciui pajėgų įsakymams, nesmurtiniai nepaklusnumo veiksmai, anglų kasyklų savininkų atsisakymas tarnauti užpuolėjams, masinės demonstracijos prie teismų per rezistentų procesus, darbininkų atsisakymas aptarnauti geležinkelį prancūzams, geležinkelio įrengimų išmontavimas, draudžiamų laikraščių spausdinimas, atsišaukimų ir proklamacijų platinimas ir atsisakymas kasti anglis.

Pasipriešinti trukdė įvairūs sabotažo aktai, įskaitant sprogdinimus, per kuriuos kartais žūdavo okupantai. Toks sabotažas suskaldė pasipriešinimo šalininkus, o dėl sprogdinimų sumažėjo kitų šalių simpatijos Vokietijai. Prasidėjo žiaurios represijos. Ėmė siausti nedarbas, infliacija, badas. Pasipriešinimo vienybė ir netgi noras priešintis galiausiai buvo palaužti.

Rugpjūčio 26 d. Vokietijos vyriausybė atšaukė nebendradarbiavimo kampaniją, tačiau gyventojų vargai didėjo.

Prieš savo vyriausybės veiksmus protestavo daug belgų. Vokietiją palaikė kai kurie prancūzai. 1923 metų pabaigoje ministras pirmininkas Poincaré Prancūzijos nacionaliniame susirinkime pripažino, kad jo politika patyrė pralaimėjimą. Vokietija negalėjo pasigirti pergale, tačiau

⁷ Remtasi: Wolfgang Sternstein, „The Ruhrkampf of 1923“, in Adam Roberts, editor, *The Strategy of Civilian Defence* (London: Faber and Faber, 1967) and U. S. edition: *Civilian Resistance as a National Defense* (Harrisburg, Pennsylvania: 1968), pp. 106—135.

ir ją užpuolusios Prancūzija ir Belgija nepasiekė nei savo ekonominiai, nei politinių tikslų. Reino žemė nebuvo atplėsta nuo Vokietijos. Britanija ir Jungtinės Valstijos ėmėsi tarpininkauti ir pasiekė, kad būtų sumažintos reparacijų išmokos, o 1925 metų birželį okupacinė kariuomenė buvo išvesta.

ČEKOSLOVAKIJA, 1968—1969 METAI⁸

Šis atvejis — pats reikšmingiausias iš visų iki šiol žinomų mėginimų nesmurtinį pasipriešinimą panaudoti šalies gynybai nuo išorinės agresijos. Pasipriešinimas galu gale baigėsi pralaimėjimu, bet negreitai. Aštuonis mėnesius čekai ir slovakai nepasidavė ir gynė savo šalį.

1968 m. rugpjūčio 21 d. jungtinės karinės socialistinių šalių pajėgos, vadovaujamos Sovietų Sąjungos, įsiveržė į Čekoslovakiją. Jos turėjo padėti Maskvai palankiemis komunistams ortodoksams įvykdyti valstybės perversmą ir pakeisti reformatorišką Aleksandro Dubčeko valdžią. KGB tuo pagrobė Čekoslovakijos vadovus, o prezidentui Svobodai buvo uždėtas namų areštas.

Įsiveržimui prasidėjus, Čekoslovakijos kariuomenei buvo įsakyta nesitraukti iš kareivinių ir buvo imtasi visokių pasipriešinimo priemonių. Vyriausybės spaudos agentūros darbuotojai atsisakė paskelbti pareiškimą, kad įvesti kariuomenę paprašę Čekoslovakijos komunistai. Prezidentas atsisakė pasirašyti stalinistinių komunistų grupės parengtą dokumentą.

Vyriausybės pareigūnai, partijos vadovai ir organizacijos pasmerkė įsiveržimą. Parlamentas pareikalavo paleisti suimtus vadovus ir nedelsiant išvesti svetimą kariuomenę. Slapta gynybos radijo stotis (įrengta tam atvejui,

⁸ Remtasi: Robert Littell, editor, *The Czech Black Book* (New York: Praeger, 1969); Robin Remington, editor, *Winter in Prague* (Cambridge, Mass.: M. I. T. Press, 1969); and Vladimir Horsky, *Prag 1968* (Stuttgart: Ernst Klett Verlag and Munich: Kösel-Verlag, 1975). Taip pat žr.: H. Gordon Skilling, *Czechoslovakia's Interrupted Revolution* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1976).

jeigu įsiveržtų Šiaurės Atlanto pakto kariuomenę) sušaukė partijos nepaprastąjį XIV suvažiavimą, organizavo vienos valandos visuotinius streikus, ragino geležinkelinius trukdyti gabenti rusiškus ryšių sekimo ir trukdymo įrenkimus, agitavo nebendradarbiauti su įsiveržėliais. Šie negalėjo rasti pakankamai kolaborantų ir sukurti marionetinės valdžios. Žmonės klaidino įsiverželius — nuimdavo lenteles su gatvių pavadinimais ir namų numeriais, keisdavo kelio krypties ženklus.

Neįstengdami kontroliuoti padėties, sovietų valdininkai atsigabeno prezidentą Svobodą į Maskvą deryboms, bet jis pareikalavo, kad jose dalyvautų ir kiti suimti Čekoslovakijos vadovai. Jo reikalavimas buvo patenkintas. Maskvoje Čekoslovakijos lyderiai ryžosi kompromisui ir padarė turbūt didžiausią strateginę klaidą: jie paaukojo kai kurias reformas, bet už tai reformatoriai buvo grąžinti į savo postus. Visą savaitę žmonės nenorėjo sutikti su tuo kompromisu, žiūréjo į jį kaip į pralaimėjimą. Sovietai atsisakė karinių veiksmų ir pradėjo politinį spaudimą.

Reformatorių valdžia ir daugelis reformų, nepaisant sovietų spaudimo, išsilaike nuo 1968 metų rugpjūčio iki 1969 metų balandžio. Aštuonis mėnesius — nepalyginti ilgiau, negu tokį ryžtingą sovietų puolimą būtų galėjusi atlaikyti Čekoslovakijos kariuomenė. Tuo laikotarpiu gyvenimas Čekoslovakijoje apskritai buvo normalus, nepaisant sovietų kariuomenės, kuri nebuvo naudojama represijoms. Bet balandžio mėnesį kilusios antisovietinės riaušės davė pretekstą Sovietų Sąjungai iškelti naujus reikalavimus. Čekoslovakijos valdžios pareigūnai kapituliavo, Dubčeko reformatorių grupė buvo nušalinta, o jos vieton paskirtas tvirtos linijos šalininkas Husakas. Bet pasipriešinimas tam tikromis ribotomis formomis tebevyko. Suskaičiuota, kad žuvo apie penkiasdešimt čekų ir slovakų, keli šimtai jų buvo sužeista. Husako režimas persekiojo disidentus ir žmogaus teisių gynėjus iki pat komunistų valdžios pasitraukimo 1989-ųjų pabaigoje, kai prasidėjo nesmurtinis sukilimas — „aksominė revoliucija“ ir žmonės ėmė gyventi taip, tarsi jų šalyje visai nebūtų okupacinės sovietų kariuomenės.

SOVIETŲ SĄJUNGA, 1991 METAI⁹

1991 m. rugpjūčio 18 d., norėdama sukliudytį Sovietų Sąjungoje plisti radikaliam demokratijos procesui, grupė ortodoksinių šalies vadovų prezentui Michailui Gorbačiovui uždėjo namų areštą ir pareikalavo, kad jis visą vykdomąją valdžią perduotų viceprezidentui. Gorbačiovas atsisakė jiems paklusti.

Valstybinis ypatingosios padėties komitetas, kurio nariais, be kitų, buvo Sovietų Sąjungos viceprezidentas, ministras pirmininkas, gynybos ministras, KGB pirmininkas ir vidaus reikalų ministras, paskelbė šešiemis mėnesiams „nepaprastąją padėtį“. Opoziciniai laikraščiai buvo uždrausti, politinių partijų (išskyrus komunistų partijos) veikla nutraukta, demonstracijos uždraustos. Chuntau pirmuoju savo įsaku patvirtino Sovietų Sąjungos konstitucijos, o ne respublikų konstitucijų, viršenybę ir įsakė vykdyti visus Ypatingojo komiteto įsakymus.

Paaiškėjo, kad chuntai buvo pavaldžios visos karinės Sovietų Sąjungos pajėgos. Ginkluotos divizijos ir oro desantų dalys buvo išdėstytos visoje Maskvoje. Pabaltijo valstybėse prochuntinės jėgos užgrobė telefono, radio ir televizijos stotis, užblokavo svarbiausius uostus. Smogiamosios šarvuočių ir tankų dalys iš Leningrado apylinkių pajudėjo miesto link.

Maskvoje dešimtys tūkstančių žmonių, protestuodami prieš pučą, spontaniškai išėjo į gatves. Dramatiškai demonstruodamas iššūkį pučui, Rusijos Federacijos prezidentas Borisas Jelcinas, atsistojęs ant priešininkų tanko, pareiškė šią akciją esant „dešiniuoju, reakcingu, anti-konstituciniu puču“. Jelcinas paskelbė, kad „visi šio komiteto sprendimai ir nurodymai yra neteisėti“, kreipėsi į

⁹ Šią medžiagą apie Sovietų Sąjungos 1991 metų rugpjūčio pučą parengė Bruce Jenkinsas. Remtasi šiais šaltiniais: *The Boston Globe*, 20—23 August 1991; *The Economist*, 24—30 August 1991; Stuart H. Loory and Ann Imse, *Seven Days That Shook The World*, CNN Reports (Atlanta: Turner Publishing, Inc.: 1991); *Newsweek*, 2 September 1991; *The New Yorker*, 4 November 1991; *The New York Times*, 20—25 August 1991; *Time*, 2 September 1991; *The Washington Post*, 21 August 1991.

piliečius, kad jie duotų pučistams atkirtį, ir į kariškius, kad nedalyvautų puče. Baigdamas kalbėti Jelcinas paragino surengti visuotinį neterminuotą streiką. Vėliau tą pačią dieną Jelcinas įsakė armijai ir KGB personalui Rusijoje paklusti vien jo įsakymams, o ne pučistų.

Tūkstančiai žmonių susirinko prie Rusijos Baltųjų rūmų (parlamento) apginti jų nuo užpuolimo. Buvo pastatytos barikados, troleibusai ir automobiliai užblokavo gatves. Nors raginimas surengti visuotinį streiką daugiausia liko neišgirstas, vis dėlto Kuzbaso ir netoli Sverdlovsко esančių anglų kasyklų šachtininkai streikavo.

Pučistai Maskvoje įvedė nepaprastąją padėtį, kad nebūtų „masinių mitingų, vaikštynių, demonstracijų ir galimų neramumų išprovokavimo atvejų“. Antrają pučo naktį pasipriešinimo organizatoriai visose miesto metro stotyse išklijavo proklamacijas, kviečiančias rytojaus dieną į masinę demonstraciją prie Baltųjų rūmų.

Leningrade 200 000 žmonių susirinko į mitingą, kai miesto meras Anatolijus Sobčiakas paragino „kuo didžiausiu mastu surengti konstitucinį pasipriešinimą“ pučui. Moldovoje dešimtys tūkstančių žmonių užblokavo gatves, kad sovietų kariuomenė negalėtų pajudėti. Ukrainos ir Kazachstano vadovai pasmerkė pučą. Minske įvykusiamame didžiuliame mitinge visi buvo raginami reikšti politinį nepaklusnumą. Lietuvos prezidentas Vytautas Landsbergis kreipėsi į gyventojus ir paprašė, kad jie apsuptų parlamento rūmus Vilniuje ir taip apsaugotų juos nuo užpuolimo. Neeilinėse Latvijos ir Estijos parlamentų sesijose buvo paskelbta apie visišką nepriklausomybę nuo Sovietų Sąjungos.

Maskvoje uždrausti opoziciniai laikraščiai slapta leido „Bendrą laikraštį“, kuris ragino piliečius priešintis. Dovanotas radio siųstuvas leido Rusijos vyriausybei per visas vietines šalies radio transliacijos stotis skelbtinį pasipriešinimo informaciją. Uždraustoji nepriklausoma radio stotis „Echo Moskvy“ nenutraukė savo laidų ir transliavo svarbias Rusijos parlamento nepaprastojoje sesijoje pasakytas kalbas. Nepaisydami draudimo, Rusijos televizijos operatoriai įrašinėjo savo naujas programas į videojuostas ir platino dvidešimtyje Sovietų Sąjungos miestų.

Valstybės kontroliuojamų informacijos priemonių darbuotojai atsisakė bendradarbiauti su pučistais. Jelcino ir Sobčiako protesto kalbos buvo transliuotos naktinėje naujienų programoje, kurios Ypatingojo komiteto KGB cenzorius nusprendė neblokuoti. Vėliau Sovietų Sąjungos TV pirmininko pirmajam pavaduotojui Valentiniui Lazutkinui paskambino vidaus reikalų ministras Pugo: „Jūs neįvykdėte dviejų įsakymų... Nurodėte žmonėms, kur eiti ir ką daryti. Turėsite už tai atsakyti“. Protestuojančios minios tą vakarą rinkosi priešais Baltuosius rūmus, pasirengusių ginti Rusijos vyriausybę.

Visaip buvo stengiamasi paveikti pučistams lojalias pajėgas. Kareiviams buvo dalijami atsišaukimai ir maištas. Civiliai įkalbinėjo tankų įgulas pereiti į jų pusę. Jelcinas reikalavo drausmės: „Neprovokuokite kariškių. Kariškiai dabar yra ginklas pučistų rankose, todėl turime juos remti ir laikytis drausmės bei tvarkos bendraudami su jais“.

Kai kurie kariškiai, net ištisi daliniai, atsimetė nuo pučistų. Dešimt tankų, buvusių prie Baltųjų rūmų, nusuko savo pabūklus nuo parlamento pastato ir stojo ginti jo nuo užpuolimo. Buvo gauta žinia, kad prieš pučistus maištaujama Leningrado jūrų bazėje ir desantininkų akademijoje. Tolimuosiuose Rytuose kariniai daliniai atsisakė paremti chuntą. Rusijoje vietinė Vidaus reikalų ministerijos milicija ir KGB daliniai pareiškė esą ištikimi Jelciniui. Gynybos ministras Jazovas įsakė Tulos divizijai pasitraukti iš pozicijų netoli Baltųjų rūmų, nes nebepasitikėjo kariuomenės lojalumu. Vidaus reikalų ministras Pugo išformavo Maskvos miliciją, nes pabūgo, kad ši gali būti pučistams nebeištikima.

Antrosios pučo dienos popietę pučistai vėl pabandė sutelkti pajėgas Rusijos Baltųjų rūmų šturmui. Kariuomenės desantininkai ir Vidaus reikalų ministerijos pajėgos turėjo apsupti Baltuosius rūmus ir sudaryti sąlygas elitinei KGB „Alfa“ grupei šturmuo. Tačiau kariuomenės desantininkų vadas ir oro pajėgų vadas atsisakė dalyvauti šturme. Likus kelioms valandoms iki numatytos atakos, KGB „Alfa“ grupės vadas pareiškė, kad jo pajėgos akcijoje nedalyvaus. „Šturmo nebus. Aš neisiu prieš žmones“.

Kitą rytą Sovietų Sąjungos gynybos taryba balsavo už tai, kad iš Maskvos būtų išvesta kariuomenė. Ypatingojo komiteto nariai vėliau buvo suimti (vienas jų nusizudė). I valdžią grįžo prezidentas Gorbačiovas. Aukų buvo nedaug — iš viso žuvo penki žmonės.

Pučas buvo sužlugdytas. Viešas platus masto nepaklusnumas ir kariuomenės atsisakymas vykdyti įsakymus pavertė niekais ortodoksų šalininkų pastangas grąžinti autoritarinį režimą.

ŽENGIMAS Į PRIEKĮ NUO PRAEITIES

Sie nacionalinės gynybos pilietinio pasipriešinimo atvejai nėra tikri pilietinės gynybos pavyzdžiai, nes jie buvo improvizuoti ir neturėjo to pranašumo, kurį suteikia planavimas, pasirengimas ir mokymasis, t. y. tie elementai, kuriuos šios politikos teoretikai laiko būtinais ir esminiais.

Palyginimui įsivaizduokite visiškai neparengtus karinius veiksmus — be strategijų, planavimo, organizuotų kovos pajėgų, be vadovybės struktūrų, ginklų ir amunicijos, be atsarginių planų, be ryšių ir transporto. Aišku, tokie improvizuoti karo veiksmai būtų neefektyvūs, o gal ir iš viso negalimi. Tačiau kaip tik tokiomis sąlygomis praeityje paprastai vykdavosi gynybinės pilietinio pasipriešinimo kovos. Dabar tie pranašumai, kuriuos karinei gynybai jau daugelį amžių teikia išankstinis pasirengimas, galėtų padidinti žmonių galią pilietinės gynybos kovose.

III SKYRIUS

TIESIOGINĖ VISUOMENĖS GNYBA

PILIETINĖ GNYBA

Terminas „pilielinė gnyba“ reiškia, kad gina civiliai gyventojai (o ne karinis personalas), kurie naudoja pilietinės kovos priemones (o ne karines ar pusiau sukarintas). Kaip jau minėta, pilietinės gnybos tikslas yra sulaikyti ir nugalėti tiek vidaus valdžios užgrobimus, tiek tarptautines agresijas. Tai daroma didinant civilų gyventojų pajėgumą nebendradarbiauti ir protestuoti prieš potencialius užpuolėjus. Tam vartojami socialiniai, ekonominiai, politiniai ir psichologiniai „ginklai“ (ar specialūs veiksmų metodai). Smurto ginklai čia nereikalingi, tiesą sakant, jų poveikis būtų priešingas.

- Vartodama savus ginklus, pilietinė gnyba turėtų:
 - pasiekti, kad užpultoji visuomenė nesiduotų valdoma vidaus ar išorės agresorių;
 - remti savo visuomenės gynėjų kontrolę ir vadovavimą;
 - veiksmingai priešintis, kad gyventojams nebūtų primesta nenorima valdžia;
 - paversti visuomenės institucijas visuotinio pasipriesinimo organizacijomis;
 - neleisti užpuolėjams siekti savo tikslų;
 - padaryti, kad užpuolimo ar siekiamo viešpatavimo kaštai užpuolėjams būtų nepakeliamai dideli;
 - silpninti užpuolėjų kariuomenės, pareigūnų patikimumą ir lojalumą, kurstyti juos maištauti;
 - apie užpuolimą, pasipriesinimą ir represijas informuoti užpuolėjų šalies visuomenę ar jų įprastus šalininkus;
 - kurstyti nesutarimus ir prieštaravimus tarp užpuolėjų tėvynainių ir įprastų šalininkų;

skatinti tarptautinę opoziciją agresijai — diplomatinių, ekonominį ir viešosios nuomonės spaudimą agresoriams; siekti, kad gynėjams būtų teikama tarptautinė parama — ryšiai, finansai, maistas, diplomatija ir kt.

Veiksminga visuomenės gynyba yra galima todėl, kad nei valstybės perversmas, nei invazija nesuteikia iš kartoto galimybės pasiekti norimų tikslų ir užvaldyti gyventojų, visuomeninių bei valdžios struktūrų. Net jei nėra pasipriešinimo, reikia nemažai laiko ir pastangų tiems tikslams pasiekti ir valdžiai įtvirtinti. O jeigu nebendradarbiavimui ir nepaklusnumui yra gerai pasirengta, įgudę ir ryžtingi civiliai gyventojai gali tų tikslų siekimą ne tik sulėtinti, bet ir sustabdyti.

SULAIKYMAS

Kaip ir karinė saugumo politika, pilietinė gynyba yra veiksmingiausia tada, kai padeda užkirsti užpuolimui kelią. Todėl pagrindinis šio metodo tikslas — padėti perkalbėti ir sulaikyti galimą užpuolėją. Pilietinėje gynyboje yra du svarbiausi sulaikymo veiksmingumo momentai: realus gyventojų pajėgumas apsiginti ir galimų užpuolėjų supratimas, kad jie tą pajėgumą turi. Potencialūs užpuolėjai gali nuspresti, kad jeigu jie savo agresijos tikslų nepasieks, o išlaidos bus didžiulės, tai verčiau tokio plano atsisakyti. Todėl pilietinėje gynyboje sulaikymo veiksmingumas priklauso nuo konkrečių šio metodo gynybos strategijų ir veiksmingumo.

Tiek karinė, tiek pilietinė sulaikymo politika gali nepasisekti dėl įvairių priežascių. Kitaip negu branduolinio sulaikymo atveju, jeigu pilietinis sulaikymas nepasiseka, pilietinės gynybos politika turi gyvybingų gynybos būdų toliau kovoti su agresija; kartu bus išvengta masinių sugriovimų ir daugelio žmonių aukų.

Yra didžiulis skirtumas tarp to, kaip sulaikymas atliekamas branduoliniu ginklu ir kaip tai padaro pilietinė gynyba. Pilietinis sulaikymas, priešingai branduoliniams ar ištobulintiems tradiciniams ginklams, padeda išvengti

masinių sugriovimų agresoriaus žemėje ir žmonių žuvimo. Toks sulaikymas yra tikrasis sugebėjimas apsiginti.

Kaip tokis sulaikymas vyksta? Aišku, užpuolimas nėra pats sau tikslas. Juo siekiama didesnių tikslų, ir beveik visada tai būna užpultos šalies okupacija. Taip pat per valstybės perversmus pastatai, transporto ir ryšių centrai, svarbios geografinės vietovės užgrobiamos ne dėl jų pačių, o norint per jas užvaldyti valstybės aparatą, taigi ir visą šalį. Paėmę šalies kontrolę į savo rankas, agresoriai tikisi pasiekti specialių savo agresijos tikslų.

Kad ir koks būtų užpuolimo tikslas — politinis viešpatavimas, ekonominis išnaudojimas, ideologijos skleidimas ar dar kitoks, jį galima pasiekti tik tokiu atveju, jei bendradarbiauja bent dalis užpultosios šalies gyventojų. Jei užpuolėjai supras, kad tokio bendradarbiavimo tikrai nebūs, jie suabejos, ar pasieks savo tikslus:

Jei sėkmingai įsiveržus į šalį bus labai sunku okupuoti ją ir užvaldyti jos visuomenę bei gyventojus, tai tariama lengvo karinių pajėgų įvedimo „sėkmė“ pasirodys esanti pavojingas, klaidinantis miražas. Juk Sovietų Sąjungos intervencija į Čekoslovakiją 1968 metų rugpjūti pirmiausia susidūrė su dideliais ir nenumatytais sunkumais, iškilusiais dėl įvairaus pobūdžio nesmurtinio nebendradarbiavimo ir pilietinio nepaklusnumo. Jeigu būtų buvę pasirengta pilietinei gynybai ir pasimokyta ją organizuoti, sunkumai būtų buvę kur kas didesni. Kai gynybai gerai pasirengiama ir pasimokoma, būsimasis agresorius žino, kad negalės sėkmingai valdyti šalies, nors į ją įsiveržti yra lengva. Pilietinė gynyba tokiu momentu yra galinga sulaikomoji jėga.

Yra ir kitų aplinkybių, į kurias galimi užpuolėjai turėtų atsižvelgti. Tam tikrų gyventojų grupių pasipriešinimo dvasia gali persiduoti kitoms grupėms, kurias užpuolėjai norėtų išlaikyti pasyvias, sakysim, savo šalies gyventojus apskritai ar atskiras skriaudžiamas mažumas bei engiamas grupes. Be to, jos gali pasinaudoti anų grupių pasipriešinimo metodais.

Dėl tokių įvairių priežasčių pilietinė gynyba turi būti traktuojama kaip galimas nebranduolinis sulaikymas tiek nuo paprastų užpuolimų, tiek nuo valstybės perversmų.

KOVA PILIETINIAIS GINKLAIS

Kuriant išmintingą gynybinę strategiją (apie ją bus kalbama kitame skyriuje), svarbu gerai žinoti, kokie yra pasipriešinimo metodai, arba „ginklai“, tinkami gynybinei kovai.

Nustatyta, kad yra 198 specifiniai nesmurtinės kovos metodai, ir, aišku, jų esama ne viena dešimtimi daugiau. Sie metodai skirstomi į tris dideles kategorijas: protestas bei įtikinimas, nebendradarbiavimas ir įsikišimas. Nesmurtinio protesto ir įtikinimo metodai yra daugiausia simboliniškos demonstracijos, iškaitant paradus, žygius ir budėjimus (54 metodai). Nebendradarbiavimas skirstomas į tris smulkesnes kategorijas: a) socialinis nebendradarbiavimas (16 metodų), b) ekonominis nebendradarbiavimas, iškaitant boikotus (26 metodai) ir streikus (23 metodai), ir c) politinio nebendradarbiavimo aktais (38 metodai). Nesmurtinis įsikišimas (psichologinis, fizinis, socialinis ir ekonominis) — tai pasninkas, nesmurtinė okupacija ir alternatyvi valdžia (41 metodas).

Daugelis šių metodų — gerai parinktų, atkakliai ir plačiu mastu naudojamų apmokyti civilių, pasitelkus išmintingą strategiją ir tinkamą taktiką,— kiekvienam neteisėtam režimui tikrai sudarys daug problemų.

Kai kurie metodai yra tokie, kad žmonės turi atlikti jų kasdieniamė gyvenime neįprastą darbą,— pavyzdžiui, platinti proklamacijas, dirbtį pogrindžio spaustuvėje, skelbti bado streikus ar sėdėti gatvėse. Sie metodai kai kuriems žmonėms gali būti per sunkūs, išskyrus kritiškiausių situacijas.

Kiti nesmurtinės kovos metodai yra tokie, kad žmonės ir toliau gyvena beveik įprastai, tik šiek tiek kitaip. Pavyzdžiui, užuot streikavus, einama į darbą, bet tyčia dirbama lėčiau arba prasčiau negu paprastai. Sąmoningai daug dažniau padaroma „klaidų“. Tam tikrais momentais galima „susirgti“ arba „nebesugebėti“ dirbtį. Arba galima paprasčiausiai atsisakyti dirbtis. I bažnyčią einama tada, kai šis aktas išreiškia ne tik tikėjimą, bet ir politinius įsitikinimus. Galima stengtis apsaugoti vaikus nuo užpuolėjų propagandos. Galima atsisakyti stoti į tam tik-

ras „rekomenduojamas“ organizacijas, iš kurias žmogus anksčiau nebūtų stojęs savo noru, arba nepaisyti reikalavimo stoti iš jas. Tokios akcijos yra panašios į įprastą veiklą, jos nelabai skiriasi nuo normalaus gyvenimo, todėl daugeliui žmonių gali būti kur kas lengviau dalyvauti nacionalinėje gynybinėje kovoje.

Kitaip negu karinės priemonės, nesmurtinės kovos metodai gali būti siejami su konkrečia veikla. Pavyzdžiui, jei konfliktas pirmiausia yra politinis, tai viską lems politiniai nesmurtinės kovos būdai. Tai ir užpuolėjų teisės į valdžią nepripažinimas, ir nebendaradariauvimas su užpuolėjų režimu, marionetine vyriausybe ar pučistais. Nebendaradariaujama gali būti ir kovojant su tam tikra politikos linija. Kartais galima griebtis išsisukinėjimo, delsimo ar atvirai neklausyti.

Antra vertus, jeigu konflikto esmė yra ekonomika, tada galimi ekonominio pasipriešinimo veiksmai — boikotas ar streikas. Kai užpuolėjai stengiasi išnaudoti ekonominę sistemą, galima skelbti visuotinius streikus, sulėtinti darbo tempą, nepamainomi specialistai gali atsisakyti padėti užpuolėjams arba jie gali dingti, be to, svarbiausiose pramonės, transporto ir žaliavų tiekimo sistemoje rengiami įvairių tipų streikai.

Nesmurtinė kova lemia keturias permainų formas. Kai priešininkų grupės narius emocionaliai paveikia tai, kaip drąsūs nesmurtinio pasipriešinimo kovotojai kenčia nuo represijų, arba kai jie protu suvokia, jog tie kovotojai yra teisūs, jų pažiūros gali pasikeisti, ir tada jie pritars rezistentų tikslams. Tas mechanizmas vadinamas atvertimu. Tokių atvertimo atvejų nesmurtinėje kovoje pasitaiko, nors ir retai. Daugumoje konfliktų jų visai nebūna arba, jei pasitaiko, tai gana nedaug.

Kur kas dažniau nesmurtinė kova taip pakeičia konfliktinę situaciją ir visuomenę, kad priešininkai paprasciausiai negali daryti to, ką nori. Ir tai nulemia kitus tris permainų mechanizmus: prisitaikymą, nesmurtinį privertimą ir suirimą. Kuri iš tų permainų įvyksta, priklauso nuo to, kaip kovojant pasikeičia konfliktinė situacija ir visuomenė.

Jeigu sprendžiamas klausimas nėra fundamentalus ir per jėgų kovą susidaro maždaug lygus galių santykis, tai staiga iškilęs konfliktas gali būti išspręstas susitarus, panaikinus prieštaravimus ar pasiekus kompromisą. Šis mechanizmas vadinamas prisitaikymu. Pavyzdžiu, taip yra užbaigiamas daug streikų, kai abi pusės iš dalies patenkinia savo tikslus, bet nė viena nepasiekia visko, ko norėjo.

Tačiau nesmurtinė kova gali būti daug galingesnė negu rodo atvertimo ar prisitaikymo mechanizmai. Plataus masto nebendaradarbiavimas ir politinis pasipriešinimas gali taip pakeisti socialinę ir politinę situaciją, ypač galios tarpusavio santykius, kad faktiškai priešininkai nebe-gali kontroliuoti situacijos, nors jie ir labai stengiasi siekti savo pirminių tikslų. Pavyzdžiu, priešininkai gali nebe-pajėgti kontroliuoti ar sustabdyti išplitusio normalių ekonomikos, socialinių ar politinių procesų irimo. Priešininkų karinės pajėgos gali pasidaryti tokios nepatikimos, kad paprasčiausiai nebevykdys įsakymų ir nerepresuos rezistentų. Nors priešininkų lyderiai tebeturi savo postus ir tvirtai laikosi užsibrėžtų planų, efektyvios veiklos galia iš jų jau atimta. Tai vadinama nesmurtiniu privertimu.

Susiklosčius tam tikroms ekstremalioms situacijoms, nesmurtinį privertimą lemiančios sąlygos sudaromos toliau. Priešininkų vadovybė praktiškai nebepajėgia veikti, ir jų galios struktūra subyra. Rezistentų savivalda, nebendaradarbiavimas ir politinis nepaklusnumas taip išplinta, jog nebeatrodo, kad priešininkai juos valdytų. Priešininkų tarnautojai atsisako klausyti savo vadovybės ir jos įsakymų. Jų kariuomenė ir policija maištauja. Iprasti šalininkai ir jų krašto gyventojai atsisako jų valdžios ir pareiškia, kad jie neturi jokios teisės valdyti. Taigi sugriūva visa, kas anksčiau jiems padėjo, ir niekas jų nebeklauso. Ketvirtasis permainų mechanizmas, priešininkų sistemos surimas, yra toks veiksmingas, kad jie net nebeturi pakankamai galios kapituliuoti.

Planuojant gynybos strategiją, šiuos keturis mechanizmus reikėtų turėti galvoje. Vieno ar keleto norimų permainų mechanizmų parinkimas kilus konfliktui priklausys nuo daugelio veiksnių, išskaitant ir absoliučią, ir santykinę kovojančių grupių galią. Reikėtų nepamiršti, kad bet ku-

riuo konflikto metu kovotojų galios didumas yra laikinas. Priklausomai nuo kovoje naudojamų jėgų ir jų padarinių kiekvienos pusės galia gali greitai keistis — čia didėti, čia mažėti, destis kas daroma konflikto metu.

PAČIOS VISUOMENĖS, NE SIENŲ, GYNIMAS

Vienas iš bruožų, kuriais pilietinė gynyba skiriasi nuo tradicinės karinės gynybos, yra tai, kad čia pagrindinis gynybos objektas yra visuomenė, kurią pati visuomenė ir gina, jos socialinė ir politinė erdvė, o ne geografiniai punktai, teritorija ar fizinė erdvė.

Dažnai manoma, kad karinės gynybos priemonės gali sulaikyti užpuolėjus prie sienos, tačiau didžiąją XX amžiaus dalį karinės priemonės faktiškai nepajégė apginti sienų. Lėktuvų, tankų, reaktyvinių lėktuvų ir raketų panaudojimas daugeliu atvejų pavertė niekais geografinę gynybą, tai yra savo teritorijos ir visko, kas joje gyva ir negyva, apsaugą, neįleidžiant užpuoliko pajėgų ir ginklų. Ir mūšiai dėl teritorijos dažnai baigiasi masinėmis „ginamosis“ visuomenės žudynėmis ir krašto sugriovimais.

Užuot stengėsi apsiginti kariaudami dėl geografinių punktų, žmonės, imdamiesi pilietinės gynybos, aktyviai ir tiesiogiai gina savo gyvenimo būdą, visuomenę ir laisves. Ypač svarbu suprasti, kuriems veiksmams suteikti pirmenybę. Pavyzdžiui, laisvos spaudos išlaikymas arba mokyklų apsaugojimas nuo užpuolėjų propagandos yra demokratijai ir nepriklausomybei daug svarbiau negu, sakysim, tam tikro kalno ar pastato užėmimas arba jaunų agresoriaus kariuomenės naujokų nužudymas.

Šis tiesioginis visuomenės gynybos tipas buvo labai ryškiai pademonstruotas per kovas Lenkijoje. Pavyzdžiui, nepaisydami žiaurių represijų ir masinių žudynių, nacistų okupacijos metais (1939—1945 m.) žmonės Lenkijoje ištengė išlaikyti veikiančią visą pogrindinės mokyklos sistemą¹⁰. Karo padėties laikotarpiu 1980 metais lenkai, va-

¹⁰ Jan Karski, *The Story of a Secret State* (Boston: Houghton Miflin Company, 1944).

dovaujami profsąjungos „Solidarumas“, sékmingai išlaikė nepriklausomas ir veikiančias nevalstybines institucijas. Ši situacija buvo aprašyta taip: karinė komunistų diktatūra dažnėsi visuomenės paviršiuje ir galėjo tarpais smogti jai skaudžių smūgių, bet iš esmės pakeisti visuomenę ar ją užvaldyti jokiu būdu nepajégė. Šis lenkų visuomenės sugebėjimas išlaikyti nepaklūstančią savivaldą iš esmės ir nulémė komunistų diktatūros galą.

Nors pilietinė gynyba ir negali apginti geografinių sienų, tačiau pradinėje užpuolimo stadioje galima imtis tam tikrų ribotų stabdomųjų veiksmų. Pavyzdžiui, kariuomenės dislokacija gali būti uždelsta sudarius kokias nors kliūtis prieplaukose (jeigu kariuomenė atvyksta per jūrą), atsisakant dirbtį geležinkeliose ar užblokuojant plentus ir aerodromus tūkstančiais paliktų automobilių. Tačiau šie ir panašūs žingsniai būtų tik simboliška tikrosios kovos įžanga.

VISUOMENĖS INSTITUCIJŲ VAIDMUO

Siekdamas įgyvendinti politinę kontrolę, okupacinis režimas ar nauja neteisėta „valdžia“ tam tikru metu veikiausiai ims pulsi nepriklausomas visuomenės institucijas. Esant tokiai padėčiai, šių institucijų gynimas pasidaro svarbiausiu kovos frontu. Nepriklausomos socialinės, ekonominės ir politinės institucijos yra pagrindiniai dariniai, kuriais turės remtis pilietinės gynybos politika. Dažnai tie puolimai pradedami norint palaužti visuomenės pasipriešinimo galą. Kitais atvejais tokie puolimai gali būti dalis totalitarinio plano, kai norima visuomenę suskaldyti ir paskui pertvarkyti pagal totalitarizmo modelį.

Jeigu užpuolėjai paims į savo rankas teismų, mokyklų, profsąjungų, kultūros grupių, profesinių draugijų, religinių institucijų ir kt. kontrolę, tolesnė pasipriešinimo galia bus susilpninta ilgam. Todėl pilietinė gynyba turi atkakliai priešintis visoms įsiveržėlių pastangoms užvaldyti visuomenės institucijas.

Kaip tos institucijos galėtų nuo užpuolėjų apsiginti pačios ir apginti visuomenę? Keletas pavyzdžių parodys, kaip tai gali būti padaroma.

Teismai, paskelbę, kad užpuolėjų valdžia yra neteisėta ir nekonstitucinė, turi ir toliau dirbt i vadovaudamiesi prieš užpuolimą galiojusiais įstatymais ir konstitucijomis, taip pat turi neteikti įsiveržėliams moralinės paramos, net jeigu prireiktų teismus uždaryti. Tvarka tada turėtų būti palaikoma socialiniu spaudimu, solidarumu ir nesmurtinėmis sankcijomis. Kai kuriais atvejais buvo pasitelkti pogrindiniai teismai, ypač teisiant kolaborantus. Pavyzdžiui, Lenkijoje vokiečių okupacijos metais pogrindinis vyriausybės Pilietinio pasipriešinimo direktoratas skelbdavo „gėdos nuosprendī“, reikalaujanti socialinio boikoto nustatytam kolaborantui kaip alternatyvos mirties nuosprendžiui¹¹.

Jei bandoma kontroliuoti mokyklų programas, mokytojai ir mokyklų vadovybė turėtų atsisakyti įsileisti į mokyklas užpuolėjų propagandą. Mokytojai turėtų aiškinti mokiniams pavojaus esmę. Reguliarus mokymas turėtų vykti tol, kol tik įmanoma, o paskui, jei reikia, mokyklos turi būti uždarytos, o mokslas toliau tēsiamas privačiai mokinių namuose. Tokiomis priemonėmis buvo prieinama Norvegijoje per nacistų okupaciją¹².

Profesinės sąjungos ir grupės galėtų priešintis užpuolėjų valdžiai, tvirtai laikydamosios galiojusių prieš užpuolimą savo įstatų ir darbo tvarkos, nepripažindamos naujų organizacinių darinių, sukurtų užpuolėjų arba užpuolėjams, atsisakydamos mokėti nario mokesčius ar lankytis naujų, užpuolėjus palaikančių organizacijų susirinkimus, rengdamos ardomuosius streikus, boikotus ir taikydamos įvairias politinio nebendradarbiavimo formas. Kai užpuolėjai mėgina įvykdyti perversmą, organizacijos ir asociacijos galėtų toliau veikti pogrindyje. Taip darė daugelis

¹¹ Jan Karski, *The Story of a Secret State*, p. 235.

¹² Žr. Gene Sharp, „Tyranny Could Not Quell Them“ (pamphlet) (London: Peace News, 1958 and later editions); Magnus Jensen, „Kampen om Skolen“, in Sverre Steen, general editor, *Norges Krig* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1947—1950), vol. III, pp. 73—105; Sverre S. Amundsen, gen. ed., *Kirkenes Ferda*, 1942 (Oslo: J. W. Cappelens Forlag, 1946); and Magne Skædvin, general editor, *Norge i Krig*, vol. 4. *Holdningskamp* by Beit NØkleby (Oslo: H. Aschehoug and Co. [W. Nygaard], 1986), pp. 72—121.

grupių Norvegijoje, kai fašistų valdininkai bandė paimti į savo rankas savanoriškų ir profesinių organizacijų kontrolę¹³.

Šie pavyzdžiai rodo, kaip organizacijos ir institucijos gali nepripažinti užpuolėjų valdžios teisėta ir su ja nebendradarbiauti. Sutelktinis tokio konstruktyvaus nebendarbiavimo smūgis turi sukliudytį užpuolėjams užvaldyti visuomenę. Tai palengvina tolesnį pasipriešinimą, padidina jo efektyvumą. Užpuolėjams sutrukdoma siekti užsiibrėžtų tikslų, ir visa avantiūra greičiau sužlunga.

UŽPUOLEJŲ KARIUOMENĖS NEUTRALIZAVIMAS

Pradinė trukdomoji veikla ir nesmurtinio pasipriešinimo kariuomenės dislokavimui aktai kiekvienam užpuolėjų kareiviu aiškiai parodo, kad nepaisant visko, kas jiems buvo sakoma, čia jie yra nelaukiami įsiveržėliai ar pučo vykdytojai. Norėdami parodyti nusistatymą priešintis, žmonės taip pat gali užsirišti gedulo raiščius, neiti iš namų, surengti ribotą visuotinį streiką ar nepaisyti komendantu valandos. Per miestus žygiuojanti įsiveržėlių kariuomenė gali būti sutikta neįprastai tuščiomis gatvėmis ir uždengtais langais, ir bet kokie vieši priėmimai turi būti boikotuojami. Tokie veiksmai draugui ir priešui parodys, kad okupacijai bus smarkiai priešinamasi, ir kartu žmonių kovingumas bei ryžtas neleis pasiduoti ir kaboruoti.

Pasipriešinimo vadai turi numatyti specialią taktiką, kurią taikys rezistentai, norėdami paveikti kariuomenę. Kiekvienoje šalyje priklausomai nuo situacijos susidaro savitos aplinkybės ir sąlygos. Tačiau beveik visada turi būti imamasi priemonių pakirsti pavienių kareivių ir pareigūnų lojalumą. Gyventojai gali įkalbinėti užpuolėjų kareivius netikėti savo vadų propaganda. Kareivius ir pa-

¹³ Žr. Magne Skodvin, "Norwegian Nonviolent Resistance During the German Occupation", in Adam Roberts, editor, *The Strategy of Civilian Defence / Civilian Resistance as a National Defense*, pp. 141—151; and Thomas Christian Wyller, *Nyordning og Motstand* (Oslo: Universitetsforlaget, 1958).

reigūnus reikia informuoti, kad gyventojai priešinsis, tačiau tas pasipriešinimas bus savitas, nukreiptas prieš pastangas paimti šalies valdžią, bet visai nekeliantis grėsmės jiems kaip atskiriems žmonėms. Jeigu tokia žinia juos pasieks, jie turbūt greičiau ryšis padėti besipriešinantiems gyventojams, vengs žiaurumo ir maištauti pradės kritiskais momentais, o ne tada, kai kiekvieną akimirką jiems grės mirtis nuo snaiperio ar bombos.

Esant tam tikroms situacijoms, su kareiviais reikėtų „broliautis nebendradarbiaujant“; tai tokia taktika, kai draugiški asmenų poelgiai derinami su bekompromisišku politiniu pasipriešinimu. Taip siekiama kareivius ir kitus įtikinti, kad jų užpuolimas neišprovokuotas ir neteisėtas. Kitais atvejais kareivius reikėtų socialiai izoliuoti, praktikuoti kolektyvinį socialinį boikotą. Tokia taktika, per Antrąjį pasaulinį karą plačiai taikyta Danijoje vokiečių okupantams, kartais reikalinga, kad būtų paskatintas kariuomenės, kaip represijų vykdytojos, demoralizavimas ir īrimas¹⁴.

Dažnai kyla pagunda laikyti priešais pačius okupacijos kareivius ar pučistų kariuomenę, todėl rezistentai yra ne kartą rodę jiems neapykantą, persekioję juos, sudarę tokias sąlygas, kad jie jaustusi vieniši ir visų aplieisti, yra net mušę juos ar nužudę. Tačiau tokio elgesio poveikis gali būti visiškai priešingas ir labai trukdyti pasipriešinimo sėkmeli. Tokiomis aplinkybėmis kareiviai daug greičiau paklausys įsakymų nevengti žiaurumų ir žudyti besipriešinančius gyventojus.

Todėl kai kurie strategai yra įsitikinę, kad gynyba pasieks daug geresnių rezultatų, jei žmonės tuos kareivius laikys agresorių santvarkos aukomis, tokiomis kaip ir jie patys. Ir didžiausio efekto galima pasiekti vis rodant, kad jiems negresia joks smurtas ar pavojus, bet drauge išreiškiant aiškų pasiryžimą nepaklusti užpuolėjų režimui. Manoma, kad šis griežtas pasipriešinimas nerodant asmeninio priešiškumo sukelia, bent jau kai kuriems kareiviams,

¹⁴ Žr., pavyzdžiui, Jeremy Bennett, "The Resistance Against the German Occupation of Denmark 1940–1945", in Adam Roberts, editor, *The Strategy of Civilian Defence / Civilian Resistance as a National Defense*, pp. 154—172.

problemų — jie nebenori kovoti. Pavyzdžiu, Čekoslovakijoje tuoju po 1968 m. rugpjūčio 21 d. įsiveržimo užpuolikų kariuomenė turėjo būti iš dalies pakeista dėl kovingumo stokos¹⁵. Negarantuotas lojalumas vadovybei, sunkumas išlaikyti savigarbą vykdant represijas, nesugebėjimas vykdyti įsakymus ir galiausiai nepasitenkinimas ar net maištasis — į visus tuos dalykus rezistentai turi ypač atkreipti dėmesį, fiziškai neliesdami kareivį ir pareigūnų.

Aišku, priešininkų kariuomenė gali nepaisyti tos negrėsmingos laikysenos ir toliau žiauriai elgtis. Koks dėl to gali būti pavojus, rodo nesmurtinę demonstrantų žudynės, kai šie 1991 m. sausio 13 d. norėjo apsaugoti Vilniaus televizijos bokštą nuo užgrobimo.

Ir vis dėlto pažymėtina yra tai, kad Rusijos karo korespondentas (vėliau pasitraukęs iš kariuomenės), duodamas interviu Vilniaus radijui tuoju po tragedijos įvykių prie televizijos bokšto, pasakė maždaug taip: „Sovietų kariškiai nesusigaudo, kaip elgtis su tais nesipriešinančiais žmonėmis; ši nesmurtinė kova jiems yra nelyginant kaulas gerklėje“¹⁶. Jis pridūrė, kad daug Vilniaus įgulos kareivų ir puskarininkų po tų žudynių jautėsi nelaimingi ir sutrikę, o Kauno įgulos kareiviai pasakę, kad niekada jų civilius nešaudysi.

Čia paminėtas tragedijos atsitikimas gal yra išimtinis atvejis, tačiau jis bent parodo, kaip nesmurtinis pasipriesinimas gali prisišteti prie užpuolėjų kareivų patikimumo pakirtimo. Jis byloja, kad taikant tokį unikalų kovos būdą, užpuolėjų armija gali netekti karių.

DIKTATŪRŲ SILPNYBĖS

Susidūrus su diktatūromis, ypač absoliučiomis, kartais atrodo, kad neįmanoma joms veiksmingai pasipriesinti. Retai tepripažystama, kad visose diktatūros sistemos yra pavojingo silpnumo, kuris pasireiškia nekompetentingumu, vidaus konfliktais ir kitais dalykais, lemiančiais

¹⁵ Žr. Robert Littell, editor, *The Czech Book*, p. 212.

¹⁶ Gražvydė Kirvaičio laiškas, 1991 m. kovo 7 d.

jų laikinumą¹⁷. Kaip tik tomis silpnybėmis pilietinės gyvybos strategai ir turi pasinaudoti.

Yra nustatyta, kad absoliučios diktatūros turi septyniolika specifinių silpnybių, būtent¹⁸:

gali būti apribotas arba visai nutrauktas daugybės žmonių ar grupių, reikalingų sistemos veiklai, bendradarbiavimas;

sistemos veikla gali pasidaryti šabloniška, taigi nuosaikesnė ir mažiau pajęgi radikalai keistis pagal doktrinos reikmes ar staigius politikos pokyčius;

centrinė vadovybė savo sprendimams priimti iš žemesniųjų ešelonų gali gauti netikslią ir neišsamią informaciją, nes duoti tikslias žinias valdiniai bijo, kadangi tai gali sukelti aukštesniųjų ešelonų nepasitenkinimą;

gali pašlyti ideologija, ir sistemos mitai bei simboliai gali susvyruoti;

tvirtai laikantis ideologijos gali būti priimti kenksmingi sistemai sprendimai, nes nepakankamai dėmesio belieka svarbioms aplinkybėms ir reikalams;

sistema gali pasidaryti neefektyvi ir neveiksminga dėl sumažėjusios valdininkų kompetencijos ir veiksminguo arba dėl besaikių kontroliaivimų ir biurokratizmo;

sistemos vidaus asmeniniai, institucijų ir politiniai konfliktai gali pakenkti jos veiksmingumui ar net visai ją sužlugdyti;

atsižvelgdami į aplinkybes ir atsakydami į suvaržymus, doktrinas ir represijas, gali imti bruzdėti intelektualai ir studentai;

plačioji visuomenė, užuot rėmusi diktatūrą, ilgainiui gali pasidaryti apatiška ar skeptiška;

naujai diktatūrai, kol įsitvirtina, reikia laiko, ir tuo metu ją ypač pažeidžia trukdymai ir neveiklumas;

¹⁷ Žr. Gene Sharp, "Facing Dictatorships with Confidence", in *Social Power and Political Freedom* (Boston: Porter Sargent, 1980), pp. 91—112.

¹⁸ Šis sąrašas iš dalies paimtas iš: Karl W. Deutsch, "Cracks in the Monolith: Possibilities and Patterns of Disintegration in Totalitarian Systems", in Carl J. Friedrich, *Totalitarianism* (New York: Universal Library, Grosset and Dunlap, 1964), pp. 308—333. Original edition, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1954.

ypatingas sprendimų priėmimo ir valdymo sukoncentravimas reiškia, kad pernelyg mažai žmonių turi priimti pernelyg daug sprendimų, dėl to gali būti daugiau klaidų;

jeigu režimas, norėdamas išvengti šių problemų, nuspręs išplėsti nutarimų leidėjų ir administracijos ratą, tai salygos dar didesnį centrinės valdžios irimą, o dažnai ir atskirų naujų galios centrų susikūrimą.

Gal tos silpnybės ir nesuteikia jokių garantijų, bet jos parodo, kad diktatoriškas valdymas turi pažeidžiamų vietų. Galima jas nustatyti ir joms pritaikyti deramas pasipriešinimo formas. Tokia veikla atitinka pilietinės gynybos prigimtį.

Pagrindinė priežastis, kodėl pilietinė gynyba gali būti veiksminga kovojant su brutaliomis diktatūromis, yra ta, kad netgi tokios kraštutinės politinės sistemos negali būti visiškai nepriklausomos nuo savo valdinių. Pagal parengtą strategiją pilietinė gynyba turi siekti, kad diktatoriai nesulauktų reikalaujamo sukalbamumo, bendradarbiavimo ir paklusnumo.

Nesmurtinis pasipriešinimas totalitarinei ir kitokioms diktatūros sistemoms atsirado kaip improvizacija — be mokymos, pasirengimo, išmanymo. Diktatoriai, tokie kaip Hitleris, sąmoningai stengėsi iš anksto susilpninti galimą pasipriešinimą ir perdėtai vaizdavo savo režimo visagybę tiek šalyje, tiek tarptautiniu mastu.

PASIRENGIMAS PILIETINEI GYNYBAI

Sprendimui imtis, rengtis ir galiausiai vykdyti ši gynybos būdą turi pritarti visi gyventojai, nes pilietinėje gynyboje visa visuomenė pasidaro nesmurtinės kovos jėga. Čia būtina aktyvi plačių visuomenės sluoksnių, taip pat ir svarbiausių visuomenės institucijų parama ir dalyvavimas. Piliečiai turi pasiryžti ir sugebėti ginti savo visuomenę nuo grėsmės jos laisvei ir nepriklausomybei.

Pasiryžimas gintis nereiškia, kad gyventojai turi tikėti, jog jų santvarka ir visuomenė yra tobulos. Anaiptol, tai reiškia, kad savo santvarką jie laiko priimtinesne už bet kokį kitą režimą, kurį gali primesti pučistai arba įsi-

verželiai. Gyventojai gali pripažinti, kad jų visuomeninė santvarka dar turi negerovių, tačiau jie mano, jog visus norimus pakeitimus turi daryti patys, priėmę demokratinį sprendimą, o ne užpuolėjai.

Pagerinus taikos meto socialines, politines ir ekonominės visuomenės sąlygas, gali sumažėti galimybės skriau-džiamoms grupėms išdavikiškai bendradarbiauti ir padidėti visos visuomenės gynybinis aktyvumas krizės metu. Savo ruožtu didinant pilietinės gynybos efektyvumą — vykdant socialinius patobulinimus ir plačiau bendradarbiaujant visuomenės institucijose bei gynybose, gali padidėti demokratinės visuomenės potencija. Šioje politikoje nėra būtino prieštaravimo tarp gynybos reikalavimų ir vi daus socialinių reikmių.

Kartais improvizuota gynyba, taikant nesmurtinį nebendradarbiavimą ir politinį nepaklusnumą, gali duoti itin gerų rezultatų, kaip rodo pavyzdžiai iš Vokietijos, Prancūzijos, Čekoslovakijos ir Sovietų Sąjungos. Tačiau kritiškais gynybos atvejais aukštų paskatų ir spontaniškumo nebepakanka pergalei iškovoti. Dabar, didinant nebendradarbiavimo ir politinio nepaklusumo veiksmingumą gynyboje, galima nepasikliauti vien spontaniškumu.

Tuo nenorima pasakyti, kad šioje politikoje spontaniškumas neatlieka savo vaidmens. Geri siekiai ir kūrybingas spontaniškumas gali duoti naudos, tačiau turi būti ribos, kitaip galima sulaukti neigiamų rezultatų. Spontaniškumas gali nuvesti į šalį nuo tvirtos strategijos, nukreipti dėmesį į mažiau reikšmingas problemas ir veiksmus, sukurti situacijas, kai šiurkščių represijų padarinys bus nereikalingos aukos ir atsakomasis rezistentų smurtas. „Produktyvus“ spontaniškumas turi būti disciplinuotas ir paremtas tikru nesmurtinių metodų reikmių ir pasirinktos pilietinės gynybos strategijos supratimu.

Pilietinė gynyba efektyviausia gali būti tada, kai visuomenė ir jos institucijos ją vykdo iš anksto pasirengusios, turėdamos planus ir apmokyto, remdamosi nesmurtinės kovos, užpuolėjų santvarkos ir jos silpnybių tyrimais.

Todėl pasidaro reikalinga plati visos šalies pilietinės gynybos esmės ir tikslų mokymo programa. Žmonės turėtų būti skatinami nagrinėti tą politiką pavieniui ir grupėmis,

diskutuoti apie ją šeimose, su kaimynais ir organizacijose. To mokymo galėtų imtis vyriausybinės įvairaus lygio struktūros ir nepriklausomos institucijos, sakysim, mokyklas, bažnyčias, profsajungos, komersantų grupės, laikraščiai, televizijos stotys ir pan. Žmonės turėtų būti informuojami, ir patys turėtų informuoti, kokie yra pagrindiniai šios politikos principai, kokie jos veikimo būdai, ko reikia jos efektyvumui didinti ir kokių iš jos laukiama rezultatų. Tai turėtų padėti žmonėms nuspresti, ar jiems priimtina tokia politika, o jei taip, turėtų padėti pasirengti ją įgyvendinti.

Kai kurios profesinės grupės turėtų būti specialiai parangtos. Ryšių ir transporto darbuotojai, religijų vadovai, policijos ir kariuomenės karininkai ir kareiviai (jeigu kariuomenė lieka), pedagogai, spaustuvininkai, fabrikų direktoriai, darbininkai ir daugelis kitų turėtų konkrečiai žinoti, kaip jų veikla ir pareigos galėtų padidinti nesmurtinio pasipriešinimo veiksmingumą.

Be visų gyventojų ir tam tikrų profesinių grupių, svarbu yra ir pilietinės gynybos specialistai. Jų mokymas priklausomai nuo pobūdžio ir tikslų gali įvairuoti — nuo vietinės gynybos darbuotojui reikalingų žinių suteikimo iki įžvalgaus strateginio sumanumo, reikalingo planuojant dideles kampanijas, išugdymo. Šiuo atveju gali prireikti aukštesnio lygio specialių studijų.

Pilietinės gynybos specialistai gali daug nuveikti organizuodami pasipriešinimą kritinėmis aplinkybėmis. Kai kada šiems specialistams gali būti skiriamos ypač pavojingos užduotys. Kiti specialistai gali būti laikomi atsargoje, kad galėtų vadovauti vėlesnėms pasipriešinimo stadijoms. Tačiau pagrindinė pilietinės gynybos atrama turi būti visi gyventojai. Kadangi gynybos vadai paprastai pirmieji būna užpuolėjų suimami arba kaip nors kitaip nusalinami, gyventojai turi sugebėti testi gynybinę kovą savo iniciatyva.

Pasirengimas pilietinei gynybai nėra paprastas centrinės vadovybės instrukcijų perdavimas žemesnėms grandims. Norint sukurti efektyvią strategiją, reikia išanalizuoti, kokią pasipriešinimo galią turi įvairūs sektoriai, tokie kaip transporto sistema ir personalas, vyriausybės

departamentai, mokyklos, ryšių priemonės ir pan. Tuo siekiama nustatyti konkretias sritis, kur nebendradarbiavimas galėtų daugiausia pakenkti užpuolėjų pastangoms užvaldyti visuomenę ir pasiekti savo tikslus. Tokiose vietose dirbantys žmonės dažnai gali suteikti labai vertingos informacijos, reikalingos priimant pasipriešinimo sprendimus. Tačiau norint parengti konkretą taktiką, reikia taip pat nusimanyti apie nesmurtinių veiksmų formas, strateginius nesmurtinio pasipriešinimo principus, žinoti užpuolėjų silpnybes ir tai, kokių galima tikėtis represijų, kokiais svarbiais politiniais klausimais reikės priešintis, ir daugelį kitų praktinių dalykų.

Pogrindinės ryšių sistemos gal nereikėtų organizuoti iki krizės, kad priešininkams būtų sunkiau sužinoti, kokia yra asmeninė pasipriešinimo judėjimo sudėtis ir struktūra. Tačiau taikos metu „karas žaidimai“ gali suteikti pilietinės gynybos specialistams pranašią galimybę išnagrinėti alternatyvių gynybos strategijų ir taktikų veiksmingumą. Taip pat gali būti vykdomi mokomieji manevrai, per kuriuos įsivaizduojamas okupacijas ar perversmus žmonės sutiktų pilietiniu pasipriešinimu. Tą būtų galima daryti savo gyvenamose vietose, įstaigose ar gamyklose, miestuose, valstijoje, rajonuose ir net visoje šalyje.

Pilietinei gynybai reikia pasiruošti ir technikos. Užpuolėjams užgrobus laikraščių spaustuvės, radio stotis ir kitas masinės informacijos priemones, reikės turėti savo medžiagų ir įrengimų, kad būtų galima efektyviai palaikti ryšius. Todėl galima iš anksto paslėpti radio aparatūros ir įrengimų, reikalingų laikraščiams bei pasipriešinimo lapeliams spausdinti. Reikėtų iš anksto susitarti dėl radio stočių ar spaustuvės įrengimo draugiškoje kaimyninėje šalyje; tai būtų pilietinės gynybos tarpusavio pagalbos sutarties dalis.

Kadangi užpuolėjai, norėdami priversti gyventojus pasiduoti, gali bandyti sąmoningai sukelti badą, be to, tam tikri pasipriešinimo metodai (pavyzdžiui, visuotinis streikas) gali sutrikdyti reguliarų maisto pristatymą, pagrindinių maisto produktų atsargas reikėtų laikyti ne centralizuotai, o išskirsčius po įvairias vietoves. Taip pat reikėtų numatyti, kaip kritiškomis sąlygomis bus apsirūpinta

kuru ir vandeniu. Tam tikrais krizės atvejais kraštuose, kur kaimo vietovėse ar miškuose yra daug gyvenamųjų namų ir maisto atsargų, galima planuoti daugelio žmonių iškėlimą iš didelių miestų į tas sritis, kur prispaudėjams būtų dar sunkiau juos valdyti.

Kiekviena šalis ir kiekvienas gynybos scenarijus turi specifinių problemų ir savitumų. Gynybos pareigūnai, pilietinės gynybos specialistai ir įvairios gyventojų grupės turėtų nustatyti, kurie pasirengimo ir mokymo būdai labiausiai tinka konkrečioms jų sąlygoms, ir tada planuoti, kaip tai įvykdyti.

Sąmoningai stengiantis pasirengti pilietinei gynybai ir ją tobulinti, būtų įmanoma nesmurtinės kovos jėgą padidinti keletą kartų, palyginti su galia, parodyta per sėkmingesias improvizuotas praeities nesmurtines kovas, tokias kaip 1980—1989 m. Lenkijoje, 1989 m. Rytų Vokietijoje ir 1989—1990 m. Čekoslovakijoje. Tokia išplėtota jėga galėtų būti galinga sulaikomoji ir ginamoji priemonė.

IV SKYRIUS

KOVŲ STRATEGIJOS

GINASI VISUOMENĖ

Pirmiausia pilietinės gynybos strategijas galima būtų suskirstyti į dvi plačias kategorijas: „visuotinį pasipriešinimą“ ir „organizuotą pasipriešinimą“¹⁹. Panagrinėkime šias dvi strategijų rūšis.

Gerokai prieš užpuolimą reikia parinkti pagrindines pasipriešinimo kryptis ir nurodyti jas plačiausiemis gyventojų sluoksniams. Pagal šiuos nurodymus žmonės ir organizacijos turėtų priešintis net ir negaudami konkrečių gynybos vadovybės instrukcijų. Tai — vadinamasis „visuotinis pasipriešinimas“. Jis būtų nukreiptas, pavyzdžiui, prieš bandymą kontroliuoti mokyklas, suvaržyti žodžio ir religijos laisvę, skelbtį užpuolėjų režimą teisėtu, kontroliuoti nepriklausomas visuomenines institucijas.

Turėdami visuotinio pasipriešinimo gaires, žmonės žinos, kaip elgtis susiklosčius nenumatytomis situacijoms, net jei ir negaus naujų konkrečių nurodymų. Tokios situacijos susidarys, jeigu bus suimti ar mirties bausme nubausti rezistencijos vadai, jeigu bus nutrauktas ryšys su plačiaisiais gyventojų sluoksniais arba jeigu bus neįmanoma organizuoti tam tikrų pasipriešinimo veiksmų.

Be „visuotinio pasipriešinimo“, gynybai labai pastarnautų konkretūs vadovaujančios grupės kvietimai ar nurodymai. Gynyba pagal tokias instrukcijas galėtų būti vadinama „organizuotu pasipriešinimu“. Organizuotu pa-

¹⁹ Žr. Lars Porsholt, „On the Conduct of Civilian Defence“, in T. K. Mahadevan, Adam Roberts, and Gene Sharp, editors, *Civilian Defence: An Introduction* (New Delhi: Gandhi Peace Foundation and Bombay: Bharatiya Vidya Bhavan, 1967), pp. 145—149.

sipriešinimu galėtume pavadinti, pavyzdžiui, suplanuotą masinį mitingą, nepaklusti kviečiantį ganytojišką bažnyčios hierarchų laišką, trumpą simbolinį streiką, uždraustų laikraščių išleidimą, rezistencines radio laidas.

Reaguodama į puolimą, gynybinė kova koncentruosis ten, kur užpuolėjai labiausiai palies profesinę individų bei institucijų veiklą. Toks gynybos būdas vadovausis bendrais visuotinio pasipriešinimo orientyrais, nors kartais organizuotam pasipriešinimui gali būti parengiamos konkrečios instrukcijos. Tipiniai tokio pasipriešinimo būdai aprašyti antrame skyriuje. Pavyzdžiui, gyventojams vykdant pilietinės gynybos politiką, užpuolėjai susidurs su visišku valstybės aparato ir įstaigų tarnautojų atsisakymu vykdyti jų nurodymus. Policija tiek atvirai, tiek slapta atsisakinės ieškoti ir suiminėti patriotiškai nusiteikusius užpuolėjų oponentus, be to, perspėjinės žmones apie gresiančius areštus. Policija pasirinktinai atmetinės tam tikrus įsakymus, vykdys juos aplaidžiai, o blogiausiais atvejais mes iššūkį užpuolėjams ir visiškai atsisakys jiems paklusti.

Kad kraštas nebūtų apiplėštas ekonomiškai, darbininkai ir įmonių vadovybė galėtų griebtis streikų, gaišinimo ir trukdymo, kaip buvo daroma 1923 metais Rūre²⁰. Dvasininkija galėtų raginti neteikti jokios pagalbos užgrobėjams, kaip buvo pasielgta nacistams užėmus Nyderlandus²¹. Politikai, civiliai tarnautojai ir teisėjai, ignoruodami užpuolėjų neteisėtus įsakymus ir jų nevykdydami, neleistų jiems užvaldyti vyriausybės aparato. Taip buvo padaryta Vokietijoje, pasipriešinus Kappo pučui 1920 metais²². Žurnalistai ir spaustuvininkai, atsisakę paklusti cenzūrai, didesniais ar mažesniais tiražais nelegaliai leistų uždraustus laikraščius, lapelius ir kitokią medžiagą,— o tai buvo labai svarbu Rusijos revoliucinio pakilimo metu XIX am-

²⁰ Žr. Sternstein, "The Ruhrkampf of 1923", pp. 106—135.

²¹ Žr. Werner Warmbrunn, *The Dutch Under German Occupation 1940—1945* (London: Oxford University Press and Palo Alto, California: Stanford University Press, 1963), pp. 160—161.

²² Žr. Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action*, pp. 40—41, 80—81.

žiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje, taip pat kai kuriuose nacistų okupuotuose kraštuose: Norvegijoje, Nyderlanduose ir Lenkijoje²³. Radijo diktoriai ir technikai galėtų transliuoti rezistencines radio programas slaptais siųstuvais, kaip buvo 1968 metų rugpjūtį Čekoslovakijoje²⁴.

Užpuolėjai netrukus suvoktų susidūrę su nemažomis pajėgomis, apimančiomis plačiausius gyventojų sluoksnius ir daugybę nepaklūstančių visuomenės institucijų.

STRATEGIJOS SVARBA

Visi šie pilietinei gynybai pasitelkti ginklai ar metodai neturi būti naudojami be atrankos, improvizuotai ar tiesiog intuityviai, tenkinant kieno nors įgeidį ar reaguojant į atsitiktinius įvykius. Priešingai, šie būdai taptų itin efektyvūs, jei būtų panaudoti kaip sudedamosios bendrojo gynybos plano dalys, t. y. kaip apgalvotai parinkta gynybos strategija.

Pilietinės gynybos planavimas leidžia gynējams tiksliai numatyti galimų užpuolėjų tikslus ir tikėtinas strate-

²³ Žr. Franco Venturi, *Roots of Revolution* (New York: Alfred A. Knopf and London Weidenfeld and Nicolson, 1960), pp. 178—179, 748—749, n. 134; Hugh Seton-Watson, *The Decline of Imperial Russia, 1855—1914* (New York: Praeger, and London: Methuen, 1952) passim.; Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union* (New York: Random House and London: Eyre and Spottiswoode, 1960), passim.; Magne Skodvin, „Norwegian Nonviolent Resistance During the German Occupation“, pp. 143—144; Hans Luihn, *De Illegale Avisene* (Oslo and Bergen: Universitetsforlaget, 1960); Hans Kirchoff, Henrik S. Nissen, and Henning Poulsen, *Besaettelestidens Historie* (Copenhagen: Forlaget Fremad, 1964), pp. 113 ff.; Werner Warmbrunn, *The Dutch Under German Occupation, 1940—1945*, pp. 221—258; ir Jan Karski, *The Story of a Secret State*, pp. 236 ir 264—274.

²⁴ Žr. Robert Littell, editor, *The Czech Black Book*; ir Royal D. Hutchinson, *The Radio and the Resistance: A Case Study from Czechoslovakia* (Hellerup, Denmark: Institute for Peace and Conflict Research, 1970).

gijas. Tai suteikia galimybę sukurti gynybos strategijas ir pasirinkti rezistencijos būdą dar prieš puolimą. Planuojant galima patobulinti alternatyvias strategijas ir atsarginius planus, vėliau padėsiančius gynėjams išlai-kyti pilietinės gynybos kovos iniciatyvą. Strateginė analizė taikos metu labai padidintų besiginančiųjų galią išorinio ar vidinio užpuolimo metu.

Rengtis gynybai nesuformulavus ir nepritaikius strategijos yra neprotina. Teisingiau sakant, tai pražūtinga. Nesirūpinimas strategija arba prastos strategijos pasirinkimas buvo viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl kai kurios praeities nesmurtinės kovos baigėsi pralaimėjimu. Parinkti pilietinės gynybos kovos strategiją yra taip pat svarbu kaip ir vykstant ginkluotam karui.

Konfliktui iškilus, reikia turėti detalų planą, kaip visomis tinkamomis ir prieinamomis priemonėmis bus siekiama vieno tiksloto. Tai vadinamoji *bendroji strategija*. Ji kreipia dėmesį į kovos teisėtumą, spaudimą ar sankcijų parinkimą, veikimo metodų apgalvojimą, strategijos struktūros apmatą nubrėžimą, bendrų užduočių bei išteklių paskirstymą. Norint pasiekti svarbiausius konflikto tikslus arba vadovauti atskiroms kovos stadijomoms, bendrojoje strategijoje privalu suformuluoti individualias *strategijas*. Strategija — tai koncepcija, tai išsamus planas, numantantis, kaip geriausiai vykdyti savo užduotis kilus konfliktui. Jos tikslas — maksimaliai pasinaudoti ištekliais ir minimalia kaina pasiekti tai, kas užsibrėžta. Strategijos pasirinkimas nulemia, kada, kaip ir ar iš viso bus kovo-jama.

Strategija įgyvendinama taikant konkrečią *taktiką* (riboto veikimo planą) ir tam tikrus *metodus*.

Pilietinės gynybos strategijos turi būti itin gerai ir rūpestingai apgalvojamos. Nustatydami strateginius principus, planuotojai privalo pasitelkti visus jūnanomus šal-tinius. Jie turi gerai nusimanyti apie nesmurtinę kovą ir konfliktines situacijas. Be to, strategai turi gerai jausti tiek gynėjų, tiek užpuolėjų silpnąsias ir stipriąsias vietas.

PILIETINES GYNYBOS STRATEGIJOS

PRADINĖ STADIJA

Vienas iš pagrindinių pilietinės gynybos principų kovojant prieš vidaus perversmą ir užsienio agresiją,— tai užpuolėjų veiksmų teisėtumo nepripažinimas. Tikrovėje tai reiškia visuotinį nebendradarbiavimą ir nepaklusnumą. Tačiau vien tai nėra gynybos strategija. Reikia sumaniai operuoti visuotiniu nebendradarbiavimu ir nepaklusnumu ir juos pritaikyti kelioms galimoms strategijoms.

Strategijos kinta atsižvelgiant į pasipriešinimo kovos pobūdį. Pavyzdžiui, gynybos nuo valstybės perversmo strategija skirsis nuo kovos prieš užsienio šalies įsiveržimą strategijos. Prieš valstybės perversmą nepaprastai svarbu tuo pat sukurti stiprią ir patikimą gynybą, kad nebūtų pripažinta pučių vyriausybė ir kad jie nepradėtų veiksmingai kontroliuoti valdžios aparato ir visuomenės.

Kalbant konkrečiau, ginantis nuo valstybės perversmo, reikia atmesti ir neigti visus pučių veiksmus. Valstybės perversmo pradžioje konstitucinės valdžios gynėjai gali atsisakyti pripažinti užgrobėjų vyriausybę; neigti jos teisę į valdžią ir nerodyti jai nuolankumo; jie gali vykdyti platus masto pilietinius protestus, streikus, nepaklusumo akcijas. Valstybės tarnautojai ir policija gali atsisakyti dirbtį pučistams, o kareiviai — dalyvauti neteisėtuose užpuolimuose. Krašto ir vietinė valdžia gali oficialiai paskelbti valstybės perversmą esant neteisėtą ir atsisakyti pripažinti pučių išleistus įstatymus bei nurodymus. Pagal išankstinius tarptautinius susitarimus kitos šalys gali nepripažinti pučių vyriausybės, paskelbti ekonominį embargą. Nuosekliai įgyvendinus šias pasipriešinimo priemones, galima sutrukdyti konsoliduotis valstybės perversmo jėgomis ir sužlugdyti jį, kaip parodė tipiniai atvejai, trumpai aprašyti antrame skyriuje. Pučių jėgos susitelkia, jei jų valdžios teisėtumas gana plačiai pripažystamas ir visuomenė su jais bendradarbiauja. Nepripažstant teisės į valdžią ir nebendradarbiaujant, pučistus ištiks politinė bado mirtis.

Užpuolus užsienio valstybei, pradiniame etape galiama taikyti panašią, bet ne visai tokią pat strategiją. Viena iš tokių strategijų — „nesmurtinis žaibo karas“, dar kitaip ji vadinama „visišku nebendaradarbiavimu“. Ši strategija taikoma tik tam tikrais pilietinės gynybos kovos momentais. Tai griežtas, absoliutus nebendaradarbiavimas su užpuolėjais, ypač rekomenduotinas kovoje prieš valstybės perversmą. Taikomas gynybinės kovos pradžioje, jis gali šokiruoti užpuolėjus, parodydamas, su kokio masto ir sunkumo gynyba jiems teks susidurti. Ši strategija turės ir komunikacinę funkciją, t. y. užpuolėjų vadovybę informuos, kad gynyba bus rimta, laimėti nelengva, todėl visų geriausia — pasitraukti. Paprastiems kareiviams ir pareigūnams, kurių maišto ir nelojalumo tikimasi, ši strategija reikš, kad jų gyvybėms pavojujus negresia.

Ši strategija teikia galimybę vartoti daugybę nesmurtinių ginklų, tokių kaip visuotinis streikas, ekonominės veiklos sustabdymas (tą gali daryti tiek darbininkai, tiek jų vadovybė), miesto gyventojų evakuacija, neišėjimas iš namų, politinės sistemos paralyžius, nuolatinis ištikimybės savo valdžios politikai ir įstatymams (ignorujant užpuolėjų paskelbtuosius) demonstravimas išeinant į gatves daugybei protestuotojų arba, priešingai, paliekant jas be gyvybės, masinis užpuolėjų kariuomenės ir pareigūnų demoralizavimas, demonstratyvus laikraščių leidimas, naujienų apie puolimą ir pasipriešinimą skelbimas per radiją bei televiziją ir kt.

Nors tokiais metodais veiksmingai informuojama apie pasipriešinimo tikslus ir būdus, tačiau labai retai jų pakanka, kad užpuolėjai būtų priversti skelbti greitą atsitraukimą. Be to, ilgiau taikant visuotinį streiką arba sustabdant ekonominę veiklą, pati užpultoji visuomenė gali pristigi jėgų ištverti gynybą. Todėl visiško nebendaradarbiavimo strategija negali būti ilgalaikė. Ja vadovaujamas pradinėje gynybos stadioje, o vėliau jos reikia atsisakyti ir palikti rezervuotą vėlesniams kovos etapui. Ji gali būti vėl pasitelkta, pavyzdžiu, po itin žiaurių užpuolėjų nusikaltimų arba tikintis, kad visuotinė ir dramatiška pasipriešinimo kova smogs užpuolėjams paskutinį smūgi.

Apskritai ilgesnį laiką visiško nebendradarbiavimo strategiją tikslinėjau taikyti prieš valstybės perversmą (kurį reikia stengtis sužlugdyti pačioje pradžioje), o ne prieš užsienio agresiją, kadangi priešininkų jėgos šaltiniai yra ne užpultoje šalyje.

Užsienio agresijos pradžioje alternatyvi galėtų būti „informavimo ir įspėjimo“ strategija. Žodžiais ir simboliniuose veiksmais užpuolėjams pranešama apie pasiryžimą gintis, nurodoma, koks gynybos būdas bus taikomas, ir paraginama pasitraukti. Ši strategija galėtų pasitelkti tokius metodus: lapelių, laiškų platinimą, radio ir televizijos laidas, asmeninius pašnekesius, laikraščius, afišas, plakatus, diplomatinius laiškus, pareiškimus Jungtinių Tautų posėdžiuose, trečiųjų šalių pagalbą, pieštus užrašus ir šūkius ir tam tikros rūšies demonstracijas, kurios perduotų informaciją, nepaisant kalbos barjerų. Visa tai gali būti skirta užpuolėjų kariuomenei, vadams, gyventojams ir galimiems vietiniams užgrobėjų rėmėjams.

Jeigu nesmurtinio žaibo karo strategijos ir nevainikuos greita pergalė, vis dėlto gynėjai bus pasiekę nemazai: sutelkę jėgas ir davę žinią tiek apie savo nusiteikimą priešintis, tiek apie pasirinktą pasipriešinimo politiką. Sie laimėjimai panašūs į informavimo ir įspėjimo strategijos rezultatus. Tada yra pats laikas keisti strategiją — pasirinkti tinkamesnę ilgai truksiančiai kovai ir galinčią sužlugdyti konkretius užpuolėjų siekius.

NEPERTRAUKIAMA KOVA

Kad ir kaip gerai parengtume pradinę gynybos kampaniją, ji tebus kovos pradžia, o siekiančiai pergalės kovai, kaip ir tikriems karo veiksmams, prieiks ilgesnio laiko ir labiau sutelktų pastangų. Jeigu užpuolimas nesužlunga pradinėje pasipriešinimo stadioje, norint testi nepertraukiama gynybą, tenka keisti jos strategiją.

Gynybos rengėjai turi įvardinti strategijas, kuriomis bus siekiama sužlugdyti konkretius užpuolėjų siekius. Žinoma, pagrindinis visų pilietinės gynybos variantų tikslas

las — neleisti perimti valdymo aparato ir panaudoti jo kitiems tikslams. Kalbant konkrečiau, jeigu užpuolėjų tikslas yra, pavyzdžiui, ekonominis pavergimas, tada gynybos planai turi neleisti šio tikslo pasiekti. Taigi ypatingos, konkrečių tikslų siekiančios pasipriešinimo formos vadinsis „atrakinio pasipriešinimo“, o kartais „pasipriešinimo gyvybiškai svarbiais klausimais“ strategija.

„Visiškas nebendradarbiavimas“ nėra gyvybinga ilgalaikė strategija, jis turi būti taikomas tam tikrais kovos momentais, kaip ir nesmurtinio žaibo karo strategija. Daug gyvybingesnis ir veiksmingesnis bus energingai ir meistriškai taikomas atrakinis pasipriešinimas kartu su ardomąja veikla užpuolėjų karinėse pajégose.

STRATEGIJŲ KAITA

Priklausomai nuo įvairių aplinkybių gynybinė kova gali greitai baigtis ir gali užtrukti. Kaip jau minėta, tam tikrais momentais besiginančiai visuomenei reikia keisti strategiją, norint pasipriešinti naujiems užpuolėjų tikslams ar priemonėms, panaikinti išryškėjusias silpnąsias vietas, sėkmingai pasinaudoti nelauktai išaugusiomis gynėjų jėgomis arba sustiprinti gynėjų pasipriešinimo jėgą bei poveikį. Pilietinėje gynyboje, kaip ir kare, reikalinga ir tikra galia, ir gynybos jėga.

Tai, kad gynyba vykdoma nesmurtinėmis priemonėmis, nesuminkštins užpuolėjų širdžių. Priešingai, sunkumai, susidūrus su tokio pobūdžio kova; ne tik gali priversti agresorius trokšti, kad gynėjai pavartotų smurtą, bet ir paskatinti juos griebtis dar žiauresnių represijų. Gynėjai turi žinoti, kad užpuolėjai, siekdami sustabdyti, neutralizuoti arba sutriuškinti pasipriešinimą, panaudos visas priemones.

Kitame skyriuje bus kalbama, kad kovojanti visuomenė turi būti pasirengusi ištverti visokias represijas. Kaip tik ši ištvermingo nepaklusnumo ir griežtos nesmurtinės drausmės dermė ir yra stiprios gynybos pagrindas. Kaip

tik ši dermė gali padaryti užpuolimo kainą nebepriimtiną užpuolėjams, gali sulaikyti juos nuo savo tikslų siekimo ir priversti atsisakyti savo užmačių. Ypatingais atvejais griežta ištvermė ir drausmė gali net sužlugdyti užpuolėjų karinę galią ir režimą.

Nors kai kurios pilietinės gynybos kovos gali trukti palyginti trumpai, kaip antrame skyriuje aprašyti valstybės perversmų tipiniai atvejai, gynėjai turi būti pasirengę ilgai ir sunkiai kovai. Susidūrus su žiauriomis represijomis bei smurtu, tam tikrus visuomenės sluoksnius gali apimti baimė, nuovargis, jie bus demoralizuoti, kaip nutiko spontaniškoje vokiečių kovoje Rūre 1923 metais.

Gynybos kovomis ilgai užtrukus, siekiant išsaugoti norą gintis, energiją ir veiksmingumą, kartais reikia keisti strategiją. Pavyzdžiui, atsakomybė už viešus veiksmus gali būti perkelta nuo vienos, jau bepavargstančios visuomenės grupės, kitai, labiau pasirengusiai atremti svarbiausią kovos smūgį. Arba kuriam laikui gynyba gali būti sutelkta į mažiau ir ne tokius svarbių problemų, kad kuo daugiau gyventojų galėtų atsikvėpti nuo didžiulio spaudimo.

Ir pačiomis nepalankiausiomis aplinkybėmis būtina kokia nors forma toliau priešintis. Esant labai prastai padėčiai, pasipriešinimas galėtų iš dalies įgyti „kultūrinių pasipriešinimo“ formą, t. y. žmonės atkakliai laikytuši savo tautos gyvenimo būdo, kalbos, socialinių institucijų, tikėjimo ir papročių. Jeigu užpuolėjai neutralizuojant, užvaldo arba sunaikina organizacijas bei institucijas, buvusias pasipriešinimo atsparos punktais, pasipriešinimas neturi baigtis. Civilų gynėjų žodyne nėra žodžio „kaptuliacija“. Kartais ekstremaliomis sąlygomis nesmurtinius gynybos veiksmus gali vykdyti pavieniai asmenys arba labai mažos, dažnai laikinos žmonių grupės. Tai vadina „mikropasipriešinimu“²⁵.

²⁵ Terminą „mikropasipriešinimas“ pirmas pavartojo profesorius Arne Naessas. Žr. Arne Naess, „Non-military Defence and Foreign Policy“ knygoje Adam Roberts, Jerome D. Frank, Arne Naess ir Gene Sharp, *Civilian Defence* (London: Peace News, 1964), p. 42, n. 6.

Šiuo sunkiu metu labai svarbu palaikyti žmonių dvišią, jų troškimą atgauti visuomenės savivaldą ir tikėjimą, kad ir koks netvirtas jis būtų, jog galiausiai jiems pavyks tai padaryti. Nuodugnūs probleminiai tyrimai ir strateginės studijos padėtį nustatyti, kaip geriausia veikti susiklosčius tokioms situacijoms. Neseniai atgijęs tautos troškimas kovoti ir atgauti prarastą nepriklausomybę, sėkmingai pademonstruotas Pabaltijo respublikose, Centrinėje Rytų Europoje ir daugelyje buvusių sovietinių respublikų, įrodo, kad, nepaisant tragiškai niūrios padėties, kartais ateityje tikrai laukia šviesesni laikai. Civiliai gynėjai vi-sada turi tikėtis, kad pasipriešinimas taps dar galingesnis.

Gali būti, kad pačiu sunkiausiu kovos metu nepastebimai vyks palankūs nesmurtingiems rezistentams pokyčiai. Pavyzdžiui, pačių užpuolėjų stovykloje gali kilti ir stiprėti abejonės, nesutarimai, prieštaravimai. Ilgainiui gali pasikeisti aplinkybės, gali atsitikti nenumatyta dalykų, ir naujos pasipriešinimo iniciatyvos, atgijusi dvasia bei energija gali vėl atgaivinti plataus masto rezistencines pastangas.

Kartais sėkminga įvykių raida salygoja kur kas didesnių užmojų strategiją. Jau minėta, jog kartais gynėjams reikia pasinaudoti nesėkmėmis priešininkų stovykloje arba naujai aptiktu stiprybės šaltiniu savo pusėje. Tai-gi, pradėję keletą naujų atrankinio pasipriešinimo kampanijų, gynėjai galėtų imti kovoti platesniu frontu. Tam tikruose etapuose gynėjai galėtų padidinti užpuolėjų karriuomenės bei pareigūnų — patikimiausiu valdžios įrankių — spaudimą ir pagreitinti jų žlugimą. Užpuolėjų kontrolei bei ryžtui pakankamai susilpnėjus, ateina metas pradėti naują nesmurtinį žaibo karą arba visiško nebendradarbiavimo kampaniją. Nesvarbu, ar tai bus lemiamas smūgis, ar tik kitas konflikto etapas, po kurio bus taikoma kita atrankinio pasipriešinimo strategija, gynėjai pri-valo gerai apmąstyti, kaip sėkmingai baigtis gynybinę kovą.

Čia nebuvo išvardyti visi strategijos būdai — jie yra daug įvairesni ir sudėtingesni, todėl skaitytojams, besidomintiems strateginiais sprendimais, vertėtų pastudijuoti

kitus šaltinius, kur šie klausimai yra išsamiau aptarti²⁶. Pilietinės gynybos rengėjai privalo ne tik nuodugniai išanalizuoti nesmurtinės kovos su žiauriais užpuolėjais dinamiką, bet ir tapti įžvalgiais bei sumaniais strategais. Šios žinios ir išmintis leis jiems tobuliau planuoti gynybą.

²⁶ Išsamiau pilietinės gynybos strategija aptariama: Gene Sharp, *Civilian-Based Defense: A Post-Military Weapons System* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1990), pp. 89—111; Gene Sharp, *Making Europe Unconquerable: The Potential of Civilian-based Deterrence and Defense* (Cambridge, Mass.: Ballinger Books, 1986), pp. 88—118, (London: Taylor and Francis, 1985), pp. 113—151; ir Adam Roberts, „Civilian Defence Strategy“ in Adam Roberts, editor, *The Strategy of Civilian Defence / Civilian Resistance as a National Defense*, pp. 215—251. Kiti šaltiniai cituojami knygoje Gene Sharp, *Making Europe Unconquerable* (Ballinger edition), pp. 160—161, n. 1.

V SKYRIUS

DRAUSMĖ, REPRESIJOS IR SĒKMĖ

SMURTO SKATINIMAS IR PROVOKAVIMAS

Tais atvejais, kai pasikliaujama tik pilietine gynyba, dažnai gali kilti pagunda pavartoti smurtą prieš užpuolėjus ar jų kolaborantus. Gali atrodyti, kad visuotinė gynyba sustiprės, jei, be nesmurtinės kovos, dar bus griebtasi ir smurto. Arba, priblokšti smurto, kai kurie rezistentai gali imti propaguoti jį iš nevilties. Dar kiti gali pateikti argumentų, kad pats tautinės nepriklausomybės savokos apibrėžimas rodo, jog valstybė yra pajęgi organizuoti karinę gynybą.

Nė vienas iš šių argumentų nėra rimtai pagrįstas, ir tiek vienas, atskirai paimtas, tiek visi kartu gali būti prazūtingi. Smurtinių pažiūrų skelbėjai gali būti nuoširdūs, tačiau jie nesuvokia, koks yra pagrindinis nesmurtinės kovos metodo strateginis reikalavimas: narsi kova turi būti derinama su nesmurtine drausme. Kai kilus konfliktui smurtą pavartoja ta pusė, kuri kitais atvejais remiasi tik nesmurtine kova, ji panaikina savo laimėjimus. Abiejų šių metodų — smurtinio ir nesmurtinio — veikimo būdas yra diametraliai priešingas. Priemonės, reikalingos veiksmingai smurtinei kovai — dideli sugriovimai ir priešo kariuomenės žudymas,— menkina nesmurtinės kovos efektyvumą.

Smurtas, kurio griebiasi rezistentai, gali sutrukdyti ar visai sužlugdyti politinį džiu-džitsu procesą (apie jį kalbama toliau šiame skyriuje), išderinti ypatingus nesmurtinės kovos metodo permainų mechanizmus. Pilietinės gynybos sėkmė daugiausia priklauso nuo gynėjų pasiryžimo nuosekliai taikyti savo metodus. Griebdamiesi

smurto, gynėjai sutinka kovoti priešininkų pasiūlytu būdu. Tokiu atveju iniciatyvą perima priešas²⁷.

Gynėjų smurto taip pat bus nusigriebta mėginant „pateisinti“ plataus masto represijas, kurių užpuolėjai nori imtis. Agresoriai nepraleis progos apsiskelbti krašto gelbėtojais nuo terorizmo, pilietinio karo ar „teisės ir tvarkos“ sergėtojais. Pasauliui bus aiškinama, kad smurtas, pavartotas prieš niokojamą šalį, yra „savigyna“ nuo „žiaurių užpuolimų“ (iš tikrujų toji apsišaukėliška „savigyna“ bus panaudota agresijai pridengti).

Be to, smurtinis pasipriešinimas, ko gero, sutelks agresorių šalies gyventojus ir karines pajėgas. Tikriausiai ims mažėti kitų šalių užuojauta ir parama gynėjams. Pavartojus smurtą, norinčių ir galinčių dalyvauti užpulto krašto gynybinėje kovoje žmonių bus daug mažiau, negu taikant nesmurtinio pasipriešinimo strategiją.

Priešingai, jei bus sugebėta išlaikyti nesmurtinės gynybos liniją, padidės parama ir palankumas, sumažės užmuštųjų ir sužeistųjų, priešo kariuomenėje galės kilti nepasitenkinimas ir net maištas, į nesmurtinę kovą stos kuo daugiausia žmonių.

Kadangi smurtas menkina pasipriešinimo aktyvumą ir jégą, vyriausybės, politinė policija, okupantų pareigūnai ir kiti panašūs asmenys tyčia stengiasi išprovokuoti gynėjus vartoti smurtą. Smurtas ar smurtingi ketinimai neretai klasingai priskiriami gynėjams. Žiaurių represijų dažnai griebiamasi siekiant išprovokuoti gynėjus. Jeigu to nepakanka, policija gali pateikti suklastotų įkalčių — šautuvų, bombų, dokumentų ir pan., ir mėginti „įrodyti“ juos ketinus pavartoti smurtą.

Kartais provokatoriai įsismelkia į rezistentų grupes ir kursto ar net vykdo smurto veiksmus, kad galėtų „pagrįstai“ apkaltinti gynėjus. Pavyzdžiui, carinės Rusijos ochranka (slaptoji policija), kovodama prieš suomiu neprilausomybės judėjimą, susitarė su provokatoriais pavartoti smurtą prieš rusus, taip pat išprovokuoti suomius

²⁷ Plačiau šia tema žr. Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action*, pp. 586—620.

atsakyti į smurtą. Tikslas — pateisinti žiaurias represijas²⁸. Išskirtinę vietą užimtų nacistai, kurie tolydžio smurtu kaltindavo savo priešus — vietinius ir išorinius, šitaip dangstydamis begalinį savo pačių žiaurumą ir agresyvumą²⁹.

REPRESIJOS — ŽINGSNIS Į PERGALĘ

Sutartinio nebendradarbiavimo ir atviro nepaklusnumo akivaizdoje agresoriai gali pajusti rimtą grėsmę. Tai juos greičiausiai paskatins griebtis represijų. Žudynės, kurias sovietinė armija surengė Vilniuje ir Rygoje 1991 metais,— vieni tragiškiausių tokio pobūdžio pavyzdžių. Nesmurtinis nepaklusnumas dažnai pareikalauja aukų, ir kartais didelių, bet visada jų būna mažiau, negu abiem pusėm pavartojujus smurtą.

Nesmurtinės kovos aukos taip pat daugiausia būna civiliai gyventojai arba vien jie. Tačiau kad ir kokios didelės tos aukos, žuvusieji ir sužeistieji sudaro menką dalį tų civilių gyventojų, kurie žūsta įvykus kariniams susirėmimams. Tiesą sakant, jau daug dešimtmečių kiekviename kare vis kraupiau daugėja žuvusių taikių gyventojų. Todėl jeigu norime išvengti didžiulių karo nuostolių ir imtis efektyviausios gynybos, turime apsvarstyti pilietinės gynybos galimybes.

²⁸ William Robert Miller, *Nonviolence: A Christian Interpretation* (New York: Association Press, 1964), p. 247.

²⁹ Žr. Jacques Delarue, *The Gestapo* (New York: William Morrow, 1964), pp. 7—10, 34—46, 173—177, 191—192 ir 268 inc. n.; Alan Bullock, *Hitler* (New York: Harper and Row and London: Odhams, 1964), pp. 262—274, 376, 443—466, 482—485 ir 546—547; Fritz Tobias (New York: G. P. Putnam's Sons, 1964); William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich* (New York: Simon and Schuster and London: Secker and Warburg, 1962), pp. 191—196, 304, 336, 339, 342, 357, 361—363, 377, 383, 387—388, 406, 427, 443—444, 464, 472, 518—520, 546—547, 554 inc. n., 563, 577, 579 n., 582, 593—595, 602, 604, 615, 756 ir 941; Gerald Reitlinger, *The Final Solution* (New York: A. S. Barnes, 1961), 10—15, 100, 309, 330—331, 348 ir 361; Edward Crankshaw, *Gestapo* (New York: Viking, and London: Putnam, 1956), pp. 101—102, 109—111, 160, 177 ir 191—192.

Užpuolėjų represijos — suėmimai, įkalinimai, mušimas, koncentracijos stovyklos, šaudymai ir žudynės yra baisios ir skausmingos, vis dėlto jos nėra lemiamos. Tiesą sakant, priešo represijos tik įrodo nesmurtinių veiksmų galia, ir nevilčiai priežasčių nėra daugiau negu tikrame kare, kur priešas šaudydamas sužeidžia ir nužudo kareivius. Taikydami represijas, užpuolėjai ne tik ketina išprovokuoti pražūtingą gynėjams smurtą,— jie siekia sutriuskinti pasipriešinimą, priblokšti žmones ir paskleisti baimę. Anot kinų patarlės: „Nudobus viščiuką, išsigąsta beždžionė“. Vis dėlto jeigu rezistentai ir visa tauta iš baimės netampa nuolanki ir pasyvi, represijoms lemta žlugti.

Represijų prieš nesmurtinės drausmės besilaikančius gynėjus poveikis kartais gali būti priešingas, negu buvo agresorių sumanya. Tokiu atveju labai tikėtina, kad priešininkų smurtas ir represijos pakenks jiems patiem. Ryškus smurtininkų žiaurumo ir rezistentų nesmurtinio elgesio kontrastas visiškai pakirs smurtininkų autoritetą.

Šios situacijos išdava — tam tikras procesas, vadinas politiniu džiu-džitsu. Kai į žiaurias represijas neatšakoma nei smurtiniu pasipriešinimu, nei kapituliacija, smurtas politine prasme atsigrėžia prieš pačius agresorius. Dėl to padidėja jų nesantaika, gynėjai ir jų rėmėjai tampa vieningesni, trečiosios šalys vis labiau ima užjausti ir remti užpultuosius. Politinio džiu-džitsu procesas buvo pademonstruotas daugeliu nesmurtinės kovos atvejų. Pavyzdžiu, per 1989 metų čekų ir slovakų „aksominę revoliuciją“ specialūs policijos daliniai, lapkričio 17 d. Prahoje žiauriai susidorojo su taikiais demonstrantais, sukėlė politinę opoziciją ortodoksiniam komunistų režimui³⁰.

Drausmingi ir atkaklūs nesmurtiniai kovotojai neleidžia priešininkams, prisidengus smurtu, primesti jiems svetimo kovos būdo. Jeigu dėl represijų i pasipriešinimą įsitraukia vis daugiau žmonių, gynėjų gali taip padaugeti, kad jų jau nebūs įmanoma kontroliuoti. Sutriks ir agresorių rėmėjai, jie pradės nebeklausyti ir net dezertyruoti. Policininkai atsisakys taikyti represijas prieš besi-

³⁰ New York Times, 1989 m. gruodžio 15 d, p. A 17.

ginančiuosius, pareigūnai, ko gero, atsistatydins, o išimtiniu atveju net priešų kariuomenėje gali kilti maištas. Masinis nesmurtinis gyventojų nepaklusumas gali padaryti užpuolikų valdžią visai bejėgę.

TARPTAUTINĖ PARAMA

Politinio džiu-džitsu procesas gali sukelti ar padidinti tarptautinės visuomenės palankumą smurto nevartojantiems gynėjams. Tai gali prisidėti prie vis dažnesnio ir palankesnio padėties nušvietimo užsienio spaudoje, kartais net prie tarptautinio diplomatinio ir ekonominio agresoriaus spaudimo. „Solidarumo“ veiklos Lenkijoje pradžioje KOR'as (Darbininkų gynimo komitetas, paleistas 1981 metų rudenį), masiniai streikai ir protesto akcijos padėjo išlaikyti pasaulio susidomėjimą šiuo dramatišku nesmurtiniu liaudies nepaklusnumu komunistinio režimo šalyje.

Tarptautinė parama kartais gali padėti nesmurtinėje kovoje. Pavyzdžiui, tarptautinės ekonominės sankcijos Pietų Afrikai, ypač nuo 1986 iki 1991 metų, buvo taikomos Pretorijos vyriausybei kartu su ekonominiu ir politiniu spaudimu, remiant vidinį Pietų Afrikos judėjimą prieš apartheidą.

Tačiau nereikia turėti romantinių iliuzijų dėl tarptautinės visuomenės nuomonės galios arba net dėl tarptautinio diplomatinio ir ekonominio spaudimo. Yra buvę nemažai atvejų, kai agresoriai ir vaidaus diktatūros begediškai engė, smurtavo ir, nepaisydamos pasaulio pasmerkim, vėl žiauriai elgėsi.

Besistengiančių atgauti ir apginti savo nepriklausomybę mažesnių tautų kelyje stūkso įvairių įvairiausios kliūtys. Pavyzdžiui, lietuviai, visiškai neabejodami savo reikalo teisumu, vylėsi, kad pasaulis tuo pat entuziastiškai pasveikins jų 1990 metų kovo mėnesį paskelbtą Nepriklausomybės deklaraciją. Tačiau nė viena vyriausybė neskubėjo pripažinti naujos valstybės. Slinko sunkūs mėnesiai, buvo naujų agresijos protrūkių, pasipriešinimas jai, naujos aukos. Ir tik po nepavykusio 1991 metų rug-

pjūčio pučo Lietuva susilaukė plataus ir pelnyto pripažinimo.

Tarptautinėje plotmėje valstybės turi nemaža priesingų interesų, kurie neleidžia aktyviai padėti nesmurtiniams pasipriešinimo judėjimams. Labiausiai tai pasakytina apie didžiausią karinį potencialą turinčias šalis, kuriuos dažnai nėra linkusios palaikyti atsiskyrimo nuo kitų didžiųjų valstybių. Tai paaikina, kodėl taip ilgai, net iki 1991 metų rugsėjo, Jungtinių Valstijų vyriausybė atsisakinėjo pripažinti Pabaltijo tautų nepriklausomybę ir kodėl ji vis dar, iki šios dienos (1992 metų vasario mėnesio), atsisako pripažinti Kinijos aneksuoto Tibeto nepriklausomybę.

Pilielinė gynyba labai padėtų mobilizuoti pasaulio visuomenės nuomonę ir paramą. Tautom, taikančioms pilietinę gynybą, bet kokia nesmurtinė pagalba būtų sveikintina ir naudinga. Vis dėlto, norėdamos iškovoti pergale ir pripažinimą, besiginančios šalys pirmiausia turi pačios dėti pastangas. Visiškai aišku, kad gynybinė kova turi būti suplanuota ir vykdoma tokiu mastu ir taip atsaktingai, kad ir be didelės tarptautinės pagalbos gynėjai vis dėlto laimėtų.

SĖKMĖ

Sėkmę lemia keli pagrindiniai veiksnių. Be kitų, paminėtina pasipriešinimo dvasia, kovojančiųjų solidarumas, gynybinė visuomenės galia, žmonių sugebėjimas ištvermingai priešintis, išlaikyti nesmurtinę drausmę ir ištverti represijas, užpuolėjų silpnybes ir išmintingai parinktos gynimosi strategijos.

Kai ginasi tam pasirengę žmonės ir institucijos, užpuolėjų pastangos gali būti bergždžios. Visi jų siekiai atsimuš į sieną. Jų pastangos užvaldyti visuomenę gali sužlugti, o jie patys — atsidurti politiniame širšiu lizde. Nesibaigiančios represijos okupuotoje šalyje kurstys vis didesnį pasipriešinimą. Nebendradarbiaujančių ir nepaklusnių „valdinių“ nuolat daugės. Galiausiai taps aišku,

kad gynėjų pergalė nebetoli, o jų laisvė gyvybingesnė ir tvirtesnė negu prieš prasidedant konfliktui.

Nepavykus paklupdyti nesmurtiškai besiginančios šalies, nuodingas netikrumo ir nesantaikos tvaikas gali persmelkti užpuolėjų režimą, apsuaiginti kareivius ir pareigūnus. Užpuolėjų tarpusavio susitelkimas ir vienybė gali subyrėti tuo lemiamu metu, kai gynėjų jėgos augte išauga. Pabūgę pralaimėjimo, iš nevilties ir pykčio užpuolėjai gali griebtis nauju žiaurumu ir bandyti sutriuškinti pasipriešinimą. Matydami, kad neįstengs laimėti, užpuolėjai dar gali bandyti atsitraukti, kol jų neištiko visiškas krachas. Pasiekus tik dalinių laimėjimų, ekonominiai nesibaigiančio puolimo kaštai pasirodys pernelyg dideli. Politiniai kaštai gali pasidaryti nebepriimtini.

Nors gynėjai neturi pernelyg pasikliauti tarptautine parama, kartais, aplinkybėms susiklosčius, tarptautinis spaudimas gali susilpninti engėjus ir sustiprinti gynėjus.

Visuomenės pilietinei gynybai pasiseokus, užkariautojai pasitrauks iš svetimų žemių arba vietiniai valdžios užgrobėjai kapituliuos. Ši pergalė vainikuos sėkmingą pačios visuomenės gynybą. Tariama lengvai įsiveržusių užpuolikų karinių pajėgų valdžia pasirodys buvusi tik miražas.

Šiuose skyriuose buvo nubrėžti vien apytikriai kai kurių įmanomų pilietinės gynybos formų kontūrai, pateiktos kai kurios iliustracijos. Tačiau kiekvienam atvejui būdingi specifiniai bruožai. Nėra abejonių, kad, esant skirtingoms situacijoms, skiriasi ir užpuolėjų tikslai. Todėl visiškai suprantama, kad negali būti vieno modelio, tinkančio visoms aplinkybėms. Taikos metu derėtų apgalvoti, kaip reaguoti į įvairaus pobūdžio užpuolimus ir parengti visokių strategijų, tinkamų įvairioms grėsmingoms situacijoms ir įvairiems nenumatytiems atvejams.

Tik tie, kurie pavertė ši gynybos metodą subtiliu ir galingu politiniu įrankiu, iškovos pergalę. Pilietiniai gynėjai visada gali pralaimėti, kaip pralaimima ir tradicieniame kare. Tačiau vis daugiau ženklu byloja, kad žmonės, tvirtai pasiryžę taikyti pilietinę gynybą, gali turėti daugiau vilčių laimėti ir patirti mažesnių nuostolių bei sugriovimų negu kariaudami įprastu būdu.

VI SKYRIUS

TOBULESNE GNYBOS FORMA

NEŠALIŠKAS POŽIŪRIS I PILIETINĘ GNYBĄ IR JOS PRIĖMIMĄ

Pristatant, svarstant ir priimant nutarimą, ar pilietinę gynybą laikyti tik karinės politikos komponentu, ar persiginkluoti ir taikyti vien pilietinę gynybą, derėtų vengti ideologizavimo ar šališkumo. Priešingai, pilietinę gynybą pasirinkti ir įvertinti reikėtų visiškai „nešališkai“ — netapatinant jos su dogmatišku nedidelės grupės požiūriu³¹. Si politika jokiui būdu neturi būti siejama su pacifistinėmis ar antikarinėmis pažiūromis. Priešingai, kai kurių šalių kariškiai rimtais susidomėjo ir teigiamai įvertino šį metodą. Jeigu rinktis pilietinę gynybą bus siūloma motyvuojant vien utilitariniu požiūriu, nebrukant ideologijos,— tokiam gynybos sistemos komponentui ar būdui greičiausiai pritars daugelis, o gal net visa demokratinė visuomenė.

Plataus masto visuomenės pastangos įtraukti pilietinę gynybą į krašto apsaugos programą — visai realus dalykas, ir tai buvo pademonstruota 1986 metais Švedijos parlamente vieningai priėmus sprendimą įtraukti „nekarinio pasipriešinimo“ komponentą į Švedijos „visuotinės gynybos“ politiką³². (Kaip pavyzdži galima būtų prisiminti, kad aštuntojo dešimtmečio pradžioje Švedijoje nesmurtinė gynybinė kova buvo vertinama labai šališkai, ir todėl, anot velionio gynybos ministro Sveno Andersono, rimti šios politikos svarstymai buvo atidėti net dešimčiai metų.)

³¹ Terminą „nešališkas“ pirmas pavartojo Bruce Jenkinsas.

³² Švedijos parlamento ir vyriausybės įsteigtos Nekarinės gynybos komisijos uždavinys buvo bendrais bruožais apibūdintas Švedijos vyriausybės įsake: „SPS 1987: 199 Förordning med instruktion för delegationen för icke-militärt motstånd“ 1987 m. balandžio 23 d.

Laikantis nešališko požiūrio, siekiama ne tik pritariamo pilietinei gynybai, bet ir norima, kad skirtingu pažiūrų žmonės ir jų grupės imtų remti pilną ar dalinę jos vystymo ir diegimo programą. Svarbu, kad įvairiausi visuomenės sluoksniai įvertintų to metodo dalį ar visumą, o jį priėmę, rengtų ir diegtų naujaji gynybos elementą. Reikia nepamiršti, kad nepriklausomos visuomenės organizacijos bei institucijos, o ne specialios profesinės pajėgos bus atsakingos už šios ateities politikos įgyvendinimą. Taigi, nepaisant religinių, politinių ar kitokių skirtumų, tų įvairių nepriklausomų grupių parama bei veikla nulems visišką ar dalinį nesmurtinės politikos parengimą ir realizavimą.

Kokie galėtų būti pilietinės gynybos modeliai Pabaltijo šalyse, Centrinėje Rytų Europoje ir Nepriklausomų Valstybių Sandraugoje?

Tokiose šalyse kaip Rusija, Lenkija, Vengrija, Čekija ir Slovakija, kurių karinis potencialas jau yra gana didelis, iš esmės nebeįmanoma greitai pradėti taikyti pilietinės gynybos. Tačiau net ir šios šalys įstengtų, neprasydamos pagalbos, daug geriau gintis nuo vidaus ir išorės priešų, jeigu įtrauktų pilietinės gynybos komponentą į savo karinės gynybos politiką. Tai šiek tiek padidintų ešelonuotos gynybos pajėgumą, sumažintų gynybos išlaidas, paremtų savarankiškos gynybos idėją. Be to, kad ir kokia būtų tų šalių išorinės gynybos politika, įdiegusios pilietinę gynybą, jos pasijustų labiau apsaugojusios nuo galimų valstybės perversmų.

Karines struktūras turinčioms šalims perėjimas nuo jau egzistuojančios, karine jėga pagrįstos gynybos politikos į pilietinę gynybą vadinamas persiginklavimu. Tai nėra „nusiginklavimas“, jeigu tą terminą suprasime kaip gynybos galios sumažėjimą arba jos netekimą. Nors tam tikrose šio proceso stadijose bus susiaurinta ankstesnė karinė sistema, tikrasis gynybinis potencialas ne sumažės, o padidės, kadangi bus įvesta aukštesnės kokybės gynybos sistema — pilietinė gynyba.

Manoma, kad tokiomis šalims, kurios tik pradeda kurti rimtą karinės gynybos sistemą, visai įdiegti pilietinę gynybą galima tolydžio didinant persiginklavimą. Iš pradžių

į karinio pobūdžio gynybos politiką galėtų būti įtrauktas nedidelis pilietinės gynybos komponentas. Vėliau jo reikšmė ir dydis vis augtų. Galiausiai bus nutarta, kad kariai komponentai neefektyvūs ir netgi žalingi, todėl juos galima visai eliminuoti.

Šiuo pereinamuoju laikotarpiu vargu ar pavyks išvengti problemų. Pilietinės gynybos komponentus sujungus su kariais komponentais, bus painiaivos su smurtingiais ir nesmurtiniais būdais, todėl reikėtų kiek įmanoma atskirti karius ir piliečius veiksmus. Jie bent iš dalies galėtų būti atskirti pasitelkus laiko faktorių — pavyzdžiui, nesmurtinė kova su užpuolėjais galėtų prasidėti po kario pasipriešinimo — arba atskyrus tikslus,— pavyzdžiui, pilietinė gynyba galėtų būti taikoma priešinantis valstybės perversmams, o karių priemonės naudojamos prieš užsienio užpuolėjus. Vargu ar šis atskyrimas būtų patenkinamas ir efektyvus, todėl nemažai dėmesio reikia skirti šių dviejų gynybos būdų prieštaravimams.

Esant kitokioms situacijoms, kai šalis neturi didelio kario potencialo, šis persiginklavimo modelis netinka. Neseniai nepriklausomybę atgavusios, nepaveldėjusios karių struktūrų šalys, pavyzdžiui, Lietuva, Latvija ir Estija, gali laisvai svarstyti, kokia gynybos politika būtų realistiškiausia, pigiausia ir efektyviausia. Tokios šalys, nematydamos realaus būdo apsiginti, tikriausiai panorės visiškai įdiegti pilietinę gynybą. Tą galėtų nulemti karių galimybių ir ekonominių ištaklių stygius arba pernelyg didelę potencialų užpuolėjų karių galia. Vienintelis protingas kelias tada būtų rinktis pilietinę gynybą. Pasirengimas jai ir jos įdiegimas turėtų vykti sparčiai.

Šalys su neišvystyta karine struktūra, įdiegusios vien pilietinę gynybą, įgytų keletą neabejotinų pranašumų. Ekominiai kaštai būtų labai maži, tačiau sulaikymo ir gynimosi efektyvumas pranoktų karių pasirengimų teikiamas galimybes (ypač turint galvoje galimus jų priesus).

Nemažiau svarbi priežastis, dėl kurios atgavusios nepriklausomybę ir dar neturinčios karių struktūrų šalys neskubėtų jų kurti, siejasi su demokratijos tose šalyse išsaugojimu. Jeigu, sakysim, naujai įkurtas ar išplėstas

karinis kompleksas nepajėgs užtikrinti išorinės gynybos, tada jam liks vidinė. Kitaip tariant, jis taps galinga institucija ir galės virsti represine tos tautos jėga. Kaip jau minėta, tokia jėga gali nuversti demokratinę vyriausybę. Ir sunkiai iškovota nepriklausomybė netruks apkarsti.

Priešingai, pilietine gynyba besiremianti politika nesukurs karinio potencialo, galinčio įvykdyti valstybės perversmą. Be to, tokia politika pasirūpins efektyviomis priemonėmis sulaikant ir nugalint bet koki politinį perversmą ar vykdomosios valdžios užgrobimą. Toji antiperversminė galia, derinama su gyventojų ir visuomeninių institucijų dalyvavimu pilietinėje gynyboje, padės išugdyti gyvybingę vidinę demokratiją.

Šalims, stokojančioms realaus karinio potencialo, tačiau bandančioms sukurti ir rimtą, karine jėga pagrįstą politiką, ir platus masto pilietinę gynybą, gali iškilti sunkiai išsprendžiamų problemų. Bus labai keblu skirstyti ribotus išteklius ir tarnautojus (nors pilietinė politika niekada nebus labai brangi). Be to, jau minėjome, kad karinės bei pilietinės gynybos būdai dažnai susikerta; tikroje kovoje karinės priemonės gali sunaikinti svarbiausių nesmurtinės kovos varomąsių jėgas.

VALSTYBĖS PERVERSMŲ IR KITŲ VALDŽIOS UŽGROBIMŲ SUŽLUGDYMAS

Viena iš svarbių gynybos problemų, iškilusi Centrinėje Rytų Europoje, Pabaltijo valstybėms ir Nepriklausomų Valstybių Sandraugai,— tai apsigynimas nuo užpuolimų pačioje šalyje. Išskyrus pilietinį karą, tradicinės karinės gynybos priemonės neapsaugo nuo vidaus puolimų, kuriuos demokratinės jėgos vargu ar sugebėtu atremti. Jau anksčiau minėjome, kad pilietinė gynyba yra efektyviausia kovojant su vidaus valdžios užgrobimais. Tai gali būti valstybės perversmas arba karo padėties paskelbimas, kurių tikslas — sustabdyti demokratizacijos procesą.

Neteisėti valdžios užgrobimai gerai žinomi Pabaltijo šalių, Centrinės Rytų Europos ir buvusios Sovietų Sąjungos istorijoje. 1917 metų spalio mėnesį bolševikai at-

ėjo į valdžią Rusijoje, įvykdę valstybės perversmą. 1926 metais Lietuvoje dešiniojo sparno karininkai įvedė nepaprastąjį padėtį ir paleido krašto vyriausybę³³. 1948 metais Čekoslovakijos komunistų partija užgrobė šalies valdžią perversmo metu, o Lenkijoje žiaurių represijų prieš „Solidarumą“ laikotarpis prasidėjo 1981 m. gruodžio 12 d. kariniu perversmu.

Todėl šios šalys turi svarių priežasčių įdiegti pilietinę gynybą ir užkirsti kelią kuriamos demokratinės sistemos vidaus užpuolimams. Kai kurių minėtų šalių gyventojai, praprusę politikoje ir pasimokę iš savo kovų dėl nepriklausomybės patirties, suvokia pilietinės gynybos jėgą. Yra pagrindo manyti, kad šios šalys įstengs sėkmingai taikyti pilietinę gynybą prieš būsimus bandymus nuersti naujai sudarytas konstitucines demokratines vyriausybes, kaip buvo padaryta per sovietinį 1991 metų rugpjūčio pučą.

Antrame skyriuje aprašyti trys tipiniai improvizuoto nebendradarbiavimo gynyboje pavyzdžiai buvo panaudoti prieš valstybės perversmus. Vokietijoje (1920 m.), Prancūzijoje (1961 m.) ir Sovietų Sąjungoje (1991 m.) improvizuota pilietinė gynyba pasirodė esanti galinga jėga kovojant prieš valdžios užgrobimus. Suplanuoti ir parengti gynybos būdai, nukreipti prieš valstybės perversmus, būtų dar efektyvesni.

SUSIDOMEJIMAS PILIETINE GYNYBA

Ar realu tikėtis, kad Pabaltijo, Centrinės Rytų Europos ir Nepriklausomų Valstybių Sandraugos šalyse gyventojai ir valdžios pareigūnai vis labiau domėsis pilietinės gynybos metodais? Nestinga požymių, patvirtinančių šią prielaidą.

Per pastaruosius tris dešimtmečius įvairiose šalyse labai išaugo domėjimas pilietyne gynybos komponentų taikymu iš esmės karinėje politikoje ir pačiu pilietyne

³³ Georg von Rauch, *The Baltic States: The Years of Independence 1917—1940* (London: C. Hurst Co. and Berkeley: University of California Press, 1974), p. 120.

gynybos metodui. Yra ženklių, kad jau brėsta nuosaikus, bet daug aukštesnio lygio visuomeninis, politinis, karinis ir vyriausybinis požiūris į šį gynybos būdą.

Keliose Vakarų Europos šalyse ir Jungtinėse Valstijose jau pradėti nedidelio masto tyrimai. Politikų ir vyriausybės susidomėjimas dažnai pralenkia pačių tyrimų eiga. Austrija, Šveicarija ir Jugoslavija jau pripažino šį (nevienodai vadinamą) pasipriešinimo būdą kaip nedidelę visos savo gynybos politikos dalį. Pastaraisiais dešimtmeciais Norvegija, Danija, Prancūzija, Nyderlandai ir Suomija pradėjo vyriausybinę ar pusiau oficialią šio kovos būdo analizę. Kaip jau minėta, Švedija įtraukė pilietinės gynybos komponentą į savo „visuotinės gynybos“ politiką. Beveik visais šiaisiai atvejais pilietinė gynyba yra tik daugiausia karinio pobūdžio gynybos komponentas.

Besikeičiant politinei Europos situacijai, pilietinė gynyba susilaukė pripažinimo, ypač kaip pilietinės rezistencijos komponentas. Norvegijos gynybos ministras Johanas Jorgenas Holstas yra pareiškės:

„Pilietinė gynyba turi daug galimybių papildyti tradicines karinės gynybos formas. Kadangi dėl baisios naikinančios jėgos apgalvotas plataus masto karas Europoje mažai tikėtinas, pilietinė gynyba ne tik sulaitko okupaciją, bet ir potencialiam okupantui primena, kokia našta ir milžiniškos išlaidos jo laukia. Neseni įvykiai Rytų Europoje pademonstravo, kad šių dienų visuomenė sugeba rasti tokį gyventojų mobilizavimo būdą, kuris tuo pat patraukia viso pasaulio dėmesį“³⁴.

Lietuvos kelias į nepriklausomybę rodo, kad tokioje šalyje įmanoma vien tik pilietinė gynyba. Keli esminiai pilietinės gynybos politikos teiginiai buvo paminėti Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos (parlamento) 1991 m. vasario 28 d. priimtoje rezoliucijoje. Ten nurodoma, kad aktyvios sovietinės okupacijos atveju „galioja tik Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos priimti įstatymai“. Pagrindiniai rezoliucijos punktai buvo tokie:

³⁴ Johan Jorgen Holst, "Civilian-Based Defense in a New Era" (Monograph No. 2, Cambridge, Massachusetts: The Albert Einstein Institution, 1990), pp. 14—15.

„1. Laikyti neteisėtomis visas SSSR arba jos kolaborantų Lietuvoje sukurtas valdžios struktūras, laikyti negaliojančiais visus įstatymus, įsakus ir kitus potvarkius, teismų nuosprendžius ir administracijos išleistus nurodymus.

2. Visos Respublikos valstybinės institucijos ir jų tariautojai privalo nebendradarbiauti su okupaciniu režimu ir jo vykdytojais.

3. Prasidėjus atvirai okupacijai, stodami į kovą už nepriklausomybę, Lietuvos Respublikos piliečiai kviečiami laikytis neklusumo, nesmurtinio pasipriešinimo ir politinio bei socialinio nebendradarbiavimo principu“³⁵.

Papildomame punkte Aukščiausioji Taryba pažymėjo, kad Lietuvos gyventojai gali panaudoti „visas įmanomas priemones ir būdus apsiginti“, bet tokiu atveju smurtas greitai būtų suardės harmoningos pilietinės gynybos vienybę ir galią. Toliau Aukščiausioji Taryba konstataavo, kad organizuotas pasipriešinimas bus pradėtas vadovaujantis Lietuvos Laikinosios Gynybos Vadovybės nurodymais. 1992 metų pradžioje Lietuvos gynybos strategai toliau svarstė pilietinės gynybos vaidmenį vykdant ilgalaikę gynybos politiką.

Kovos dėl nepriklausomybės laikotarpiu Latvijos vyriniausybė taip pat pradėjo diegti politiką, daug kuo primenančią pilietinę gynybą. 1991 metų birželio mėnesį Latvijos Aukščiausioji Taryba sukūrė „Nesmurtinio pasipriešinimo centrą“, kurio pagrindiniai uždaviniai buvo tokie: 1) sukurti pilietinės gynybos instruktorių ir organizatorių grupę krizinėms situacijoms, 2) išspausdinti elgesio instrukcijas pilietinės gynybos kovai, 3) teikti patarimus gyventojams gynybinės krizės metu ir 4) spausdinti medžiagą apie pilietinę gynybą³⁶. Po Latvijos nepriklausomybės pripažinimo prasidėjo diskusija apie pilietinės gynybos vaidmenį planuojant būsimą Latvijos gynybą. Tuo metu Aukščiausiajai Tarybai dar nebuvo parwykę rasti lėšų tokiam Centrui finansuoti. Vis dėlto ofi-

³⁵ AT Infobiuras, Vilnius, Lietuva, 1991 m. vasario 28 d.

³⁶ Olgertso Egličio laiškas, 1991 m. spalio 7 d.

cialiai tokis Centras tebeegzistuoja ir vyriausybės pareigūnai dar domisi juo.

1991 metų sausio mėnesį Estijoje, aptariant gynybos nuo sutelktinio sovietų puolimo priemones, buvo atkreiptas dėmesys į Vokietijos okupuotos Norvegijos antinacisitinį pasipriešinimą. Tą patį mėnesį kai kurie vyriausybės ir Liaudies Fronto žmonės sukūrė gyventojų pasipriešinimo planą, pavadintą „Pilietiniu nepaklusnumu“; jis buvo išplatintas 1991 m. sausio 12 d.

Jeigu dėl sovietų karinių veiksmų arba valstybės perversmo būtų nušalinta nepriklausomybės siekianti demokratiškai išrinkta vyriausybė, Estijos žmonėms buvo pateiktos pagrindinės gairės, kuriomis jie turėtų vadovautis rezistencinėje kovoje: visus įsakymus, prieštaraujančius Estijos įstatymams, laikyti neteisētais; nebendradarbiauti ir griežtai nepaklusti visiems sovietų bandymams stiprinti savo valdžią; atsisakyti teikti svarbią informaciją sovietiniams pareigūnams, o prieikus nuimti lenteles su gatvių pavadinimais, namų numerius, kelio ženklus ir t. t.; nesiduoti išprovokuojamiams ir nesigriebti neapgalvotų veiksmų; užfiksuoti raštu, nufilmuoti sovietų veiksmus ir visais įmanomais kanalais paskleisti šią dokumentinę informaciją po pasaulį; išsaugoti veikiančias Estijos politines ir socialines organizacijas (t. y. sukurti dubliuojančias organizacijas ir paslėpti svarbiausius įrengimus); tinkamu metu įvykdyti masines akcijas; užmegzti konstruktyvų ryšį su galimomis priešiškomis jėgomis³⁷.

Aukšti Lietuvos, Latvijos ir Estijos valdžios pareigūnai patvirtino, kad šios gynybos rekomendacijos per 1991 metų krizę visų pirma rėmėsi rašytiniais šaltiniais apie pilietinę gynybą, tik buvo papildytos kitomis idėjomis.

Pastaraisiais metais pilietinė gynyba perėjo į praktinės politikos plotmę ir „konkrečiai įvykdomų“ veiksmų sritį nacionalinėje saugumo politikoje. Tai pasakytina apie

³⁷ Neskelbtas Steveno Huxley 1991 m. vasario 21 d. pranešimas, parengtas remiantis interviu su Estijos tyrinėtojais, valstybės politikos patarėjais, Liaudies Fronto atstovais ir Savanoriškos krašto apsaugos nariais.

politikos tyrimą ir įvertinimą. Svarbiausia, jau nebekeliamas klausimas, ar šis metodas tinkta įvairių Europos vyrėnų ir visuomenių gynybos politikai. Greičiau keiliamas klausimas, kokių mastu šis gynybos būdas turėtų būti įdiegtas jau egzistuojančioje nacionalinėje politikoje. Pabaltijo, Centrinės Rytų Europos ir buvusios sovietinės imperijos šalims pilietinė gynyba tinka visais atžvilgiais. Šiame konfliktų draskomame pasaulyje pilietinė gynyba siūlo realią alternatyvą kuriamoms bei plečiamoms kariņems pajėgoms ir ginkluotei. Geriau būtų išvengti tokio smurto kaip kare tarp azerbaidžaniečių ir armėnių dėl Kalnų Karabacho arba 1991 metų pabaigoje Jugoslavijoje įsiliepsnojusiame kare tarp serbų ir kroatų. Nesmurtinė kova ne vien tinka spręsti etniniams konfliktams, kylančiams daugelyje šalių,— ją galima organizuoti priešinantis diktatoriškoms tendencijoms naujose nepriklausomose šalyse, kad būtų išvengta tokio smurto prasiveržimo, kaip nepriklausomoje Gruzijoje 1991-ųjų pabaigoje ir 1992-ųjų pradžioje. Pakeitus smurtines kovos priemones nesmurtinėmis, realiai kylantys konfliktai galėtų būti sprendžiami išvengiant broliūdiško karo.

Minėti pilietinės gynybos pranašumai anaiptol nereiskia, kad ši politika yra nesunkiai taikoma arba kad jai stinga savų problemų ir sunkumų. Iš tiesų pilietinė gynyba turi būti stropiai išanalizuota kaip ir kiekvienas kitas siūlymas daryti didesnius pakeitimus gynybos politikoje. Reikėtų konkretiai aptarti daugybę pilietinei gynybai kylančių problemų: apie galimas strategijas, numanomus represijų tipus, karo aukų ir nuostolių klausimus ir galiausiai sėkmės sąlygas bei jų tikimybes.

AKTUALUMAS ŠIANDIEN

Pabaltijo, Centrinės Rytų Europos ir buvusios Sovietų Sąjungos šalys gali įtraukti pilietinės gynybos elementus arba įdiegti ją visą į savo gynybos politiką. Toms šalims dabar reikia iš naujo įvertinti savo gynybos reikmes ir jų įgyvendinimo būdus. Esant tokiai padėčiai, jos

turėtų rūpestingai apsvarstyti didžiulio karinio potencialo išlaikymo arba jungimosi į karines sąjungas pavojus bei nuostolius. Pilietinė gynyba — tai alternatyva, galinti padėti išvengti tų sunkumų, bet kartu lieka efektyvus būdas sulaikyti priešą ir apsiginti nuo jo.

Jei nėra tvirtos gynybos politikos, neseniai nepriklausomybę atgavusias šalis vėl gali pavergti galingi kaimynai arba jos gali tapti tarptautinės politinės ar karinės diktatūros grobiu. Be to, dauguma šių šalių neturi ekonominiių galimybių sukurti patikimą, stiprią, karinėmis struktūromis besiremiančią gynybos sistemą. Iš tiesų sunku įsivaizduoti, jog kai kurios neseniai nepriklausomybę atgavusios šalys, tokios kaip Lietuva, Latvija ir Estija, galėtų kada nors sukurti tokį karinį potencialą, kad pajėgtų sulaikyti ar įveikti galimus galingus agresorius. Net jei būtų paméginta tai padaryti, kraštas susidurtų su tokiais ekonominiais sunkumais, kurie būtų palankūs vidaus valdžios užgrobėjams. Ukraina, kaip nauja nepriklausoma šalis, gali turėti pakankamai ekonominiių išteklių galingam kariniam potencialui sukurti. Tiesą sakant, Ukrainos valdžios atstovai jau pareiškė ketiną turėti didelę nacionalinę armiją ir laivyną. Tačiau negalima nekreipti dėmesio į pavojų, kurį kelia ir taip didelių nacionalinių karinių pajėgų didinimas ekonominiu, socialiniu, etniniu ir politiniu atžvilgiu nestabiliame regione.

Turint galvoje šimtmečius trukusių Rusijos viešpatavimą ir ilgametę įvairių nacionalinių ir etninių konfliktų istoriją, beveik neišvengiama, kad į didelių karinių pajėgų kūrimą — net jei jos numatytos vien gynybai — gali būti žiūrima kaip į grėsmę kaimyninėms šalims (net jei abi kaimynės yra, pavyzdžiui, Nepriklausomų Valstybių Sandaugos narės). Pilietinė gynyba — tai tokia politika, kuri, visiškai įdiegta, leis sukurti labai stiprią gynybos sistemą, neduodančią pagrindo dviprasmiškai aiškinti jos tikslus. Šalis, įdiegusi pilietinės gynybos būdą, nėra pasirengusi nei karinei agresijai, nei revanšistinei ekspansijai. Šis išskirtinis požymis labai padėtų jai parodyti gerą valią ir norą bendradarbiauti.

PILIEGINĖS GNYBOS POLITIKOS PRANAŠUMAI

Šalis, įdiegusi pilietinės gynybos politiką ar bent šios gynybos komponentus, galės sėkmingai naudotis tarptautiniais tyrimais, bandymais, metodų studijomis, taip pat pasirengimo bei mokymo modeliais. Šios politikos dėka ta šalis daug laimės. Tikriausiai bus pravartu susumuoti šioje knygelėje paminėtus kai kuriuos laimėjimus.

Šalis, išplėtojusi pilietinės gynybos galimybes, netaps priklausoma nuo užsienio vyriausybės, kuri gali turėti savų, tikriausiai nepriimtinų tikslų būsimuose konfliktuose. Šiuo atveju pilietinės gynybos galimybės — ypač mažesnėms ar vidutinio dydžio šalims — padės padidinti ar atgauti savarankiškumą gynyboje.

Palyginti su kariniais gynybos būdais, pasirengimo nesmurtinei kovai ekonominės išlaidos yra mažesnės. Be to, nesmurtinė kova įgalins rasti tiek vidaus, tiek išorinių konfliktų sprendimo būdus neįziebiant karo kibirkštis ir nekartojojant tragiškų situacijų, susiklosčiusių, pavyzdžiui, Airijoje, Libane ar Jugoslavijoje. Tie nesmurtiniai sprendimų būdai — tai vis pilietinės gynybos politikos, skirtos visoms šalims, pranašumai.

Pilietinės gynybos būdų pranašumai svarbūs ne tik gynybai ir krašto nepriklausomybei, bet ir esamos demokratijos gyvybingumui. Jei už gynybą daugiausia bus atsakingi patys žmonės, jiems rūpės apsvarstyti principus, kuriais vadovaujasi jų visuomenė, ir patobulinti kai kuriuos ne itin girtinus jos gyvenimo aspektus.

Įvykus užpuolimui, pilietinė gynyba paskatins stabdomąsias jo jėgas pačiame užpuolėjų krašte, pavyzdžiui, sustiprins režimo susiskaldymo tendencijas, o nepapras-tais atvejais net padės susikurti pasipriešinimo agresijai judėjimui. Kai pilietinę gynybą taikančioms šalims su-teikiama tarptautinė parama, užpuolėjams iškyla papildomų problemų.

Šalys, visiškai įdiegusios pilietinę gynybą ar jos komponentus, taip pat kitos palankios vyriausybės numatyti teikti pagalbą užpultoms šalims. Tai galėtų būti da-

roma pagal Pilietinės gynybos tarpusavio pagalbos sutartį. Iš šio pakto nuostatus galima būtų ištraukti kitų organizacijos narių įsipareigojimus ir pasižadėjimus padėti užpultiems nariams.

Pagalbos būdai galėtų apimti visus ar keletą iš toliau išdėstyti punktų: bendrą tyrimą ir analizavimą problemų, susijusių su pilietine gynyba ar jos komponentais ir galimos grėsmės pobūdžiu; aprūpinimą maistu ir kitais būtiniais dalykais gynybinės kovos metu; aprūpinimą radio, televizijos ir spausdinimo įranga; diplomatinę pagalbą (taip pat per Jungtines Tautas) organizuojant tarptautinį užpuolėjų spaudimą; ekonominių sankcijų užpuolėjams įvedimą; aprūpinimą medikamentais ir medicinos pagalbos teikimą; (agresijos atveju) užpuolėjų šalies gyventojų informavimą apie užpuolimo pobūdį ir gynybinę kovą, raginant priešintis užpuolimui; kuklios finansinės paramos užpultosios šalies vyriausybei ir visuomenei su teikimą; tarpininkavimą į užsienį bégant rezistencijos vadams ir gyventojų grupėms, kurioms gresia smurtinis susidorojimas; pasirūpinimą užpultosios šalies aukso atsargų saugumu krizės metu; pasaulio informavimą apie įvykius užpultoje šalyje.

Šalys, įdiegusios gerai parengtą ir stiprią pilietinę gynybą, gali išlaikyti politinę nepriklausomybę ir saugumą neprisidėdama prie jokių karinių blokų. Karinio ginklavimosi varžybos nepablogins jų santykį su kaimyninėmis šalimis. Atsisakymas nuo karinio užpuolimo galimybų raminamai veiks susirūpinusias kaimynines šalis.

Kadangi pilietinės gynybos komponentai arba visiška pilietinės gynybos politika didina realias sulaikymo ir apsigynimo galimybes, kiekviena šalis, kad ir kokia maža ar didelė ji būtų, gali pati nutarti įdiegti šią politiką, nelaukdama, kol kitos šalys padarys tą patį. Nors galimas ir dalinis jos įdiegimas kaimyninėms šalims sudarant sutartis, bet tai nėra būtina. Ir kai kurie komponentai, ir visa ši politika gali būti diegiama taip, kaip valstybė didina savo karinę ginkluotę nelaukdama, kol jos kaimynai padarys tą patį. Tuo pavyzdžiu gali pasekti kitos ša-

lys, sustiprindamos savo gynybos galimybes ir sumažindamos tarptautinę įtampą regione.

Pilielinio pasipriešinimo komponentų įdiegimas ir persiginklavimas, pereinant vien į pilietinę gynybą Pabaltijo, Centrinės Rytų Europos ir Nepriklausomų Valstybių Sandaugos šalyse, ne tik gali išgelbėti jas nuo užsienio agresijos. Persiginklavimas prisištėtu prie labiau decentralizuotos, ne tokios elitinės, demilitarizuotos Europos sukurimo. Tokia Europa ne tik sugebėtų sustabdyti užsienio užpuolėjus, bet ir lengviau apsaugotų savąją demokratiją. Pilietinės gynybos įdiegimas skatintų decentralizuoti ekonominę ir politinę galią, saugoti tradicines ir savitas kultūras, gyvenimo būdą, visų Europos šeimos narių kalbas.

Nors tose šalyse vyksta fundamentalūs pokyčiai, dauguma žmonių pritars, kad atsikvēpti dar ne laikas. Sau-gumo problemos niekur nedingo. Realios grėsmės nedera ignoruoti. Bet žmonės gali apsvarstyti naujos tikroviškos politikos pranašumus.

Pilietinė gynyba suteikia alternatyvą:

bejegiškumui pavojaus ir agresijos atveju;
karui, kad ir kieno vardu jis pradėtas;
kariniu atžvilgiu silpnesnių tautų pasidavimui
galingesnėms;
ekonominiam sunkumams, atsirandantiems stengiantis įsigyti brangios karinės ginkluotės.

Priešingai, ši politika gali užtikrinti patikimus būsimų užpuolėjų sulaikymo ir apsigynimo nuo jų būdus be didelių ekonominių kaštų.

Vienas iš svarbiausių gynybos uždavinių, kurio šiuo pereinamuoju laikotarpiu turi imtis visuomenė, jos institucijos ir vyriausybė — tai pilietinės gynybos komponentų ir visuotinės pilietinės gynybos analizė.

Turint galvoje tragiškus 1989 ir 1990 metų įvykius ir nesiliaujančius politinius judėjimus buvusios Sovietų Sąjungos valdytose teritorijose, reikalingas naujas požiūris į gynybą. Dabar atsiveria puikios perspektyvos tokiam požiūriui, ir turbūt visiems išeitų tik į naudą, jeigu jis būtų konstruktyviai ir atsakingai įgyvendintas.

Nauja alternatyvi gynybos politika dabar gali būti įgyvendinta, kadangi žmonės tikrai pajėgs sukurti daug efektyvesnį, protingesnį ir galingesnį gynybos metodą. Jis remtųsi žmonėmis, o ne bombomis, visuomenės institucijomis, o ne karine technika, tarnautų laisvei ir negrasintų sunaikinimu. Pilietinė gynyba — tai kūrybinga gynyba, ji remiasi žmonių galia net sunkiausiu krizių metuapti ir likti savo likimo valdovais.

T U R I N Y S

Autoriaus žodis	5
I skyrius	
AR GALIMAS KITAS GYNYBOS TIPAS?	
Efektyvios gynybos reikalingumas	7
Nepatenkinantys gynybos reikmių būdai	8
Savarankiška karinė gynyba	8
Pavojai, kai priklausoma nuo kitų	9
Partizaninis karas — gynybos alternatyva?	10
„Gynybinė gynyba“ kaip alternatyva	11
Vidaus gynybos problema: valstybės perversmai	12
Reikalinga nauja gynybos sistema	13
Naujas mąstymas	14
Pilielinė gynyba	15
II skyrius	
KITA ISTORIJA	
Naujos gynybos politikos prototipai	17
Vokietija, 1920 metai	19
Prancūzija, 1961 metai	20
Vokietija, 1923 metai	22
Čekoslovakija, 1968—1969 metai	23
Sovietų Sąjunga, 1991 metai	25
Žengimas į priekį nuo praeities	28
III skyrius	
TIESIOGINĖ VISUOMENĖS GYNYBA	
Pilielinė gynyba	29
Sulaikymas	30
Kova pilietiniams ginklais	32
Pačios visuomenės, ne sienų, gynimas	35
Visuomenės institucijų vaidmuo	36
Užpuolėjo kariuomenės neutralizavimas	38
Diktatūrų silpnybės	40
Pasirengimas pilietinei gynybai	42

IV skyrius KOVŲ STRATEGIOS

Ginasi visuomenė	47
Strategijos svarba	49
Pilietinės gynybos strategijos	51
Pradinė stadija	51
Nepertraukiamą kovą	53
Strategijų kaita	54

V skyrius DRAUSMĖ, REPRESIJOS IR SĒKMĖ

Smurto skatinimas ir provokavimas	58
Represijos — žingsnis į pergalę	60
Tarptautinė parama	62
Sėkmė	63

VI skyrius TOBULESNĖ GYNYBOS FORMA

Nešališkas požiūris į pilietinę gynybą ir jos priėmimą	65
Valstybės perversmų ir kitų valdžios užgrobimų sužlugdymas ..	68
Susidomėjimas pilietine gynyba	69
Aktualumas šiandien	73
Pilietinės gynybos politikos pranašumai	75

Mokslinis leidinys

Gene Sharpas

SAVARANKIŠKA GYNYBA BE BANKROTO IR BE KARO

Redakcijos vedėjas *Antanas Kubilius*

Redaktorė *Rima Mekaitė*

Meninis redaktorius *Romas Dubonis*

Dailininkas *Romas Dubonis*

Techninė redaktorė *Danutė Navickienė*

Korektorės: *Marijona Rėzienė, Alina Gobienė*

Duota rinkti 1992 05 12. Pasirašyta spausdinti 1992 05 25. S. L. Nr. 255. Formatas 84×108¹/₃₂. Popierius spaudos Nr. 1. Garnitūra literatūrinė, 10 punktų. Iškilioji spauda. 4,2 sal. sp. l. 4,52 sal. spalv. atsp. 4 apsk. leid. 1. Tiražas 500 egz. Užsakymas 852. Kaina sutartinė.

„Minties“ leidykla, Z. Sierakausko 15, 2600 Vilnius
Spaudė „Spindulio“ spaustuvė, Gedimino 10, 3000 Kaunas

Gene Sharpas

SAVARANKIŠKA

GYNYBA

be bankroto ir be karo